

“JA SAM ODLUČIO BITI BORAC”: PRILOG ISTRAŽIVANJU PROCESA IZLASKA IZ BESKUĆNIŠTVA

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 7. 3. 2025.
Prihvaćeno: 7. 9. 2025.
DOI: 10.15176/vol62no214

ANA-MARIJA VUKUŠIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

U članku se, oslanjajući se na percepciju nevidljivosti problema beskućništva u javnom, političkom kontekstu, kao i na nastojanja organizacija i znanstvenih istraživanja da utječu na promjene – napose u području odgovora socijalnih politika na te probleme – raspravlja o fenomenu koji je u javnosti također nedovoljno vidljiv: izlasku iz beskućništva. Predstavljajući tri iskustva bivanja u beskućništvu i procesa izlaska iz te situacije, autorica se, vodeći se pretpostavkama “antropologije dobroga”, fokusira na individualne strategije preživljavanja, odnosno na niz ambivalentnosti kojima je prožet život u beskućništvu, te na neke od načina sučeljavanja s njima u procesu izlaska iz te situacije. Takvim se pristupom naglašava heterogenost iskustava beskućništva, koja se u javnoj percepciji, ali i u brojnim istraživanjima nerijetko zanemaruje. Posljedično, otvara se prostor za prepoznavanje, promišljanje, uvažavanje i vrednovanje pojedinačnih životnih putanja, kao i uz njih vezanih individualnih snaga (i slabosti) u različitim praksama javnog djelovanja koje se vodi široko shvaćenom idejom “pomaganja” ovoj skupini ljudi.

Ključne riječi: beskućništvo, izlazak iz beskućništva, etnografija pojedinačnog, antropologija dobroga

UMJESTO UVODA: O NEVIDLJIVOSTI

Započet ću ovaj članak kratkim osvrtom na dvije poruke koje su se u javnom i medijskom prostoru pojavile sredinom listopada 2024. godine:¹ jedna od njih izrečena je tijekom saborske rasprave o rebalansu državnog proračuna, a druga je iznesena kao svojevrsni zaključak rasprava o problemima beskućništva koje je povodom Svjetskog dana beskućnika

¹ Rad je nastao u sklopu projekta *Poetike i politike etnografije danas* (EPP), koji financira Europska unija – NextGenerationEU.

organizirala Hrvatska mreža za beskućnike.² “Ja, recimo, u Hrvatskoj nisam vidio prosjake po cestama, nisam vidio ljude da spavaju na ulici, nisam vidio ljude koji kao beskućnici bauljaju okolo”, izjavio je ministar financija (prema Buljan 2024) – odgovarajući na primjedbe zastupnika da se u Hrvatskoj teško živi – u jeku rasprave tijekom koje se, u jednoj od susjednih saborskih dvorana, održavao prijem povodom Svjetskog dana beskućnika, kojemu je nazočilo tridesetak beskućnika.³ Da beskućnika ipak ima, i to znatno više od broja tada okupljenih u zgradi Sabora, kao i da se oni svakodnevno suočavaju s nizom problema u čijemu je rješavanju presudno upravo djelovanje državnih institucija, potvrđuje i izjava Hrvatske mreže za beskućnike: “Krajnje je vrijeme da donositelji odluka izvuku glavu iz ‘pijeska’, otvore oči i poduzmu mjere koje će prevenirati beskućništvo i najpotrebitijoj i najisključenijoj skupini građana osigurati primjeren krov nad glavom.”⁴

Ostavimo li po strani pitanje treba li ministar, kao član Vlade, barem donekle biti upoznat s problemima koji nisu dio njegova resora, uistinu je lako povjerovati u njegovu izjavu jer osobe koje žive u beskućništvu zaista se u većem broju ne viđa često u najužem centru grada. Nevidljivost tih ljudi u javnom prostoru (centra) grada postaje razumljivijom ako znamo da je mnogima od njih skrivanje jedna od važnijih dnevnih “aktivnosti” jer su upravo osobe u beskućništvu najizložene primjeni dijela Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira (čl. 11), kojim se, zapravo, kriminalizira siromaštvo: “Tko se odaje skitnji ili prosjačenju kaznit će se za prekršaj novčanom kaznom u iznosu od 20,00 do 100,00 eura ili zatvorskom kaznom od 30 dana” (Zakon 2023).⁵

Pitanje kako prepoznati “skitnicu” ili, ministrovim riječima, one koji “bauljaju okolo”, uvelike je uvjetovano stereotipnim predodžbama o osobama koje žive u beskućništvu kao onima koji već svojim fizičkim izgledom (npr. neuredni, prljavi, alkoholizirani i sl.) nose odlike naočigled prepoznatljive drugosti te u tom smislu predstavljaju “mrlju u javnom prostoru” (Gerrard i Farrugia 2015: 2231). Vlastite nevidljivosti u javnom prostoru, ali i u kontekstu nastojanja ostvarivanja određenih prava koja im zakonski pripadaju, svjesne su i same osobe koje žive u beskućništvu (Pučka pravobraniteljica 2024; Šegota 2009). (Ne)vidljivost je, konačno, vratimo li se na spomenutu izjavu Hrvatske mreže za beskućnike, moguće prepoznati kao središnje mjesto raskoraka u razumijevanju opsega problema beskućništva između, s jedne strane, donositelja odluka te, s druge, organizacija koje skrbe o ovoj skupini ljudi. U tom smislu “izvlačenje glave iz pijeska” može se shvatiti kao

² Hrvatska mreža za beskućnike je nevladina organizacija usredotočena na skrb o beskućnicima i drugim socijalno isključenim skupinama građana, a u njezinu sastavu djeluje više organizacija iz različitih dijelova Hrvatske (više vidi na <https://beskucnici.info/o-nama/>, pristup 12. 11. 2024.).

³ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/miletic-doveo-beskucnike-u-sabor-borimo-se-s-predrasudama-da-smo-ovisnici-pijanci/2605713.aspx> (pristup 8. 12. 2025.).

⁴ <https://www.udrugaoaza.hr/hr/ususret-svjetskom-danu-beskucnika-10-listopada/> (pristup 8. 12. 2025.).

⁵ Zakon pritom ne definira pojam skitnje, no djelomično objašnjenje moguće je pronaći u Prijedlogu Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira iz 2012. godine: “Skitnjom se smatra učestalo mijenjanje mjesta boravišta, lutanje bez određenog cilja i bez osiguranih sredstava za život, zbog čega su takve osobe prinuđene spavati na raznim javnim i drugim mjestima, bez mogućnosti održavanja osobne higijene. Skitnice su često i bez osobnih isprava, odnosno uredenog statusa” (<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/74155.%20-%203.pdf>, pristup 17. 12. 2024.).

zaziv donositeljima odluka, odnosno nadležnim institucijama, za "otvaranje očiju" nad činjenicom da, primjerice, postoji ogroman nerazmjer između službenog i stvarnog broja beskućnika, da nedostaje smještajnih kapaciteta, da su brojni ljudi životno ugroženi jer nemaju zdravstveno osiguranje, te da im nedostaju resursi različitog spektra potrebni za uključivanje u lokalnu zajednicu, pronalazak posla i izlazak iz beskućništva. U rješavanju tih problema presudno je njihovo prepoznavanje od strane onih koji su ključni u donošenju socijalnih politika, tj. vlasti (usp. Kanazir 2024). Ti, ali i drugi problemi s kojima se svakodnevno suočavaju osobe u beskućništvu, već godinama se eksplicitno navode i u godišnjim izvješćima pučke pravobraniteljice (usp. npr. Pučka pravobraniteljica 2024a). Premda to u izjavi nije izričito izrečeno, može se pretpostaviti – s obzirom na izbor riječi u apelu upućenom "donositeljima odluka" – da "nevidljivost" beskućnika spomenuta u sabornici donekle podrazumijeva i nevidljivost problema s kojima se organizacije poput Hrvatske mreže za beskućnike svakodnevno suočavaju u radu s ovom skupinom – a koji umnogome proizlaze upravo iz manjkavosti postojećih okvira skrbi o beskućnicima koje propisuju donositelji odluka – ali i angažmana koji poduzimaju na pomaganju unatoč tim manjkavostima (usp. Šikić-Mićanović et al. 2020).⁶

Konačno, imamo li na umu da su problemi beskućništva posljednjih petnaestak godina sve više zastupljeni u istraživanjima domaće akademske zajednice – pa i kroz projektnu i druge vrste suradnje s organizacijama fokusiranim na pomoć beskućnicima⁷ – teško je, s obzirom na činjenicu da se brojni problemi vezani uz život u beskućništvu godinama ponavljaju u spomenutim izvješćima pučke pravobraniteljice, othrvati se dojmu da i rezultati znanstvenih istraživanja još uvijek velikim dijelom ostaju u području "nevidljivosti".

U nastavku članka donosim kratki osvrt na ključne značajke, odnosno smjernice istraživanja beskućništva u Hrvatskoj, a potom se fokusiram na onaj dio istraživačkog područja koji, s obzirom na to da u domaćoj znanstvenoj produkciji gotovo i nije bio prisutan, i sam nosi značajke "nevidljivosti": izlazak iz beskućništva.

KRATKI OSVRT NA ISTRAŽIVANJA BESKUĆNIŠTVA U HRVATSKOJ

Spomenuta "nevidljivost" (rezultata) znanstvenih istraživanja u području beskućništva u Hrvatskoj osobito je problematična imamo li na umu činjenicu da je u mnoge od tih radova, implicitno ili eksplicitno, s jedne strane utkana ideja da bi "polazna točka svih so-

⁶ Osim formalno organiziranih inicijativa, sve se veći broj građana neformalno udružuje u pomaganju beskućnicima i drugim socijalno ugroženim građanima. Među takvim inicijativama u gradu Zagrebu ističe se, primjerice, Facebook grupa *Od srca do srca za beskućnike i potrebite*, koja kontinuirano pomaže osobama u beskućništvu i o svojim aktivnostima detaljno izvještava na društvenim mrežama. Time upućuje na dubinu problema s kojima se beskućnici suočavaju, a koji su uvelike posljedica nedostatka kvalitetnog i koordiniranog djelovanja nadležnih institucija (<https://www.facebook.com/groups/1101296143872965/>).

⁷ Dio informacija o takvim suradnjama dostupan je na stranici Hrvatske mreže za beskućnike (<https://beskucnici.info/>, pristup 28. 11. 2024.).

cijalnih politika trebala biti da je beskućništvo prolazno stanje te da je konačan cilj izlazak iz statusa beskućnika” (Bežovan et al. 2023: 60), a s druge da svojim stručnim znanjima mogu pridonijeti takvome usmjerenju socijalnih politika, odnosno poboljšanju položaja beskućnika. Takvim pristupom, koji podrazumijeva istraživanje i nastojanje razumijevanja niza potreba ljudi u beskućništvu (i) iz njihove perspektive, ali i onoga što im se kroz sustav nudi kao “rješenje” (usp. npr. Družić Ljubotina et al. 2016, 2022; Šikić-Mićanović et al. 2020) te pokušaje iznalaženja rješenja za prevladavanje raskoraka između toga dvoje, istraživače je moguće pojmiti i kao neku vrstu “zastupnika” kojega ova skupina ljudi, izuzmemo li nastojanja pučke pravobraniteljice na širokom području djelovanja zaštite ljudskih prava, zapravo nema (Šikić Mićanović 2012: 32).

Naime, osvrnemo li se na radove koji tematiziraju beskućništvo u Hrvatskoj, ustanovit ćemo da je većina njih usredotočena upravo na segment politike skrbi o ovoj skupini ljudi, na prepoznavanje kritičnih mjesta usluga koje su im na raspolaganju te na pokušaje iznalaženja rješenja za poboljšanje tih usluga, često iskazanih u vidu eksplicitno navedenih preporuka (usp. npr. Bežovan et al. 2023; Družić Ljubotina et al. 2016).⁸ U tom se smislu posebno ističu kontinuirana i dugotrajna, pa i (međusobno) nadopunjujuća istraživanja koja, širokim zahvatom problematike beskućništva i predstavljanjem niza mogućnosti kontekstualizacije (siromaštvo, isključenost, stigma itd.), a u osloncu na znanstvene spoznaje koje se u ovome području događaju na međunarodnoj razini, nastoje znanstvenu, stručnu i širu javnost – a napose onu “političku” – senzibilizirati za probleme i potrebe ove skupine građana (usp. npr. Družić Ljubotina 2012; Šikić-Mićanović 2010, 2012). Nerijetko se u tim radovima, kroz usmjerenje pozornosti na sociodemografska obilježja osoba u beskućništvu (spol, dob, podrijetlo, nacionalnost, religijska pripadnost, bračni status, djeca, stupanj obrazovanja, radni status), nastoje ustanoviti tzv. putovi u beskućništvo, odnosno čimbenici koji pridonose ulasku u beskućništvo (npr. žrtve nasilja u djetinjstvu, odrastanje u institucijama, nezaposlenost, loše zdravstvene prilike, razvod, gubitak doma itd.). Posredstvom toga utvrđuju se ključni strukturalni i institucionalni čimbenici te se razmatra važnost međuljudskih odnosa i individualnih značajki kao rizika za ulazak u beskućništvo, što služi kao svojevrсна rešetka za interpretaciju podataka do kojih se najčešće dolazi kombinacijom kvantitativnih i kvalitativnih pristupa (Šikić Mićanović 2012; Družić Ljubotina et al. 2016). Osim senzibiliziranja javnosti za probleme beskućništva, posredstvom uvida koji ukazuju na to da je beskućništvo situacija koja se može dogoditi bilo kome te da ga stoga treba tretirati kao društveni, a ne individualni problem (Šikić Mićanović 2012), istraživanja su primarno usmjerena na pokušaje osmišljavanja prijedloga sustavnih mjera za poboljšanje položaja ove skupine u društvu. Glavni je fokus pritom na uslugama – njihovoj dostupnosti, načinima financiranja i kvaliteti – koje su osobama u beskućništvu na raspolaganju, a kojima se, s osvrtnom na njihovo pravno, odnosno zakonsko utemeljenje,

⁸ Detaljniji pregled istraživanja beskućništva u Hrvatskoj nadilazi opseg ovoga rada. Osvrt na početke istraživanja beskućništva u Hrvatskoj vidi u Družić Ljubotina et al. 2016: 14–19, a bibliografske podatke o istraživanjima koja iz različitih očista pristupaju ovoj temi vidi na https://www.croris.hr/crosbi/searchByNameContext/9/0/sS6s3zAMHLr2dD0H9OOILGVEChDhys0V7nk_KPGg-NTod7KBGw (pristup 14. 1. 2025.).

pristupa iz perspektive zaposlenika u sustavu pružanja usluga za beskućnike (Šikić-Mićanović et al. 2020) ili pak iz perspektive onih koji koriste te usluge (Družić Ljubotina et al. 2022). Iako obje perspektive ukazuju na poteškoće u "mjerenu" kvalitete usluga te na raznolikost koncepcija uspješnosti pojedinih mjera, ipak prepoznaju ključna neuralgična mjesta koja uvelike proizlaze iz raskoraka između zakonski definiranih usluga određenih "pružatelja usluga" i onoga što su u praksi na neki način prisiljeni raditi jer im to nalažu hijerarhijski nadređene institucije. Takvi zahtjevi svjedoče o nekoordiniranom djelovanju sustava, odnosno o činjenici da nadležne institucije često "ne vide" probleme s kojima se u svome radu suočavaju "pružatelji usluga". Ti problemi u najširem smislu odnose se na osiguravanje uvjeta za dostojanstven život, a u užem, primjerice, na pružanje zdravstvene skrbi i organiziranje aktivnosti usmjerenih "osnaživanju i poticanju socijalnog uključivanja". Istraživanja su pokazala da su tzv. pružatelji usluga, unatoč brojnim nedostacima apostrofiranim u radu, motivirani i posvećeni radu s "korisnicima" (Šikić-Mićanović et al. 2020), kao i da su "korisnici" uglavnom zadovoljni uslugama koje dobivaju u prihvatilištima/prenoćištima za beskućnike, izuzev nedostatka aktivnosti kojima bi mogli popuniti slobodno vrijeme (Družić Ljubotina et al. 2022).⁹

Važno je, zbog teme koju zahvaćam u ovom radu, napomenuti da spomenute autorice, među ostalim, problematiziraju i pitanje izlaska iz beskućništva. "Izlazne strategije iz beskućništva" bile su uključene kao zasebna tema u istraživanju podrške beskućnicima u Hrvatskoj (Družić Ljubotina et al. 2016: 97–101), gdje se ističe kako je "ostvarivanje održivog izlaska" kompleksno te može uključivati širok spektar aktivnosti – od dodjeljivanja prikladnog stambenog prostora, preko financijske pomoći u pokrivanju dijela životnih troškova, pa sve do složenijih oblika pomaganja poput psihosocijalne potpore i drugih usluga. Rezultati kvantitativnih istraživanja pokazali su da sudionici najvećom preprekom za izlazak iz beskućništva smatraju rješavanje stambene situacije, a potom i manjak senzibiliziranosti društva, odnosno brige države za njihove potrebe. Kvalitativni dio istraživanja sugerira da većina sudionika na budućnost gleda s neizvjesnošću, da su mnogi prepušteni svakodnevnom preživljavanju te da njihova percepcija mogućnosti izlaska iz beskućništva uvelike ovisi o percepciji boravka u prenoćištu/prihvatilištu (pozitivno/negativno, kratkoročno/dugoročno). Planovi o izlasku često su povezani s (neizvjesnim) "preseljenjem" u dom za starije, dobivanjem gradskog stana ili pronalaskom posla kojim bi pokrili troškove podstanarstva (Družić Ljubotina et al. 2022), no predmnijeva se da je osnaživanje pojedinca kroz psihosocijalne oblike podrške presudno u planiranju strategija izlaska iz beskućništva (Družić Ljubotina et al. 2016).

Članak Lynette Šikić-Mićanović i Paule Greiner (2025) temelji se, kako se to dade zaključiti iz opisa istraživačkog pristupa, na dubinskom etnografskom istraživanju čiji je cilj bio prepoznati "prepreke" s kojima se mladi ljudi u statusu beskućnika suočavaju u

⁹ Autorice pritom naglašavaju kako je teško definirati pojam kvalitete usluga te ističu da procjena kvalitete usluga ovisi o nizu subjektivnih i objektivnih čimbenika, poput uvjeta u kojima su osobe u beskućništvu živjele prije ulaska u beskućništvo ili njihove životne dobi.

procesu izlaska iz beskućništva. Istraživanje je, osim samih osoba u beskućništvu, uključilo i socijalne radnike te predstavnike nevladinih organizacija koje pružaju pomoć toj skupini, čiji se iskazi koriste za potkrepljivanje znanstvenih spoznaja o ključnim problemima s kojima se mladi s iskustvom beskućništva gotovo svakodnevno susreću. Autorice su prepreke prepoznale u međugiri strukturnih (neadekvatne usluge, pretjerana birokratizacija, diskriminacija itd.), sociokulturnih (manjak osobnih resursa, međuljudski odnosi, kontekst ulice) i individualnih (osobne prepreke, mentalno zdravlje, manjak određenih vještina i sl.) faktora. Osim što nastoje prikazati teškoće i izazove s kojima se mladi ljudi suočavaju u nastojanju izlaska iz beskućništva – koji su u uzročno-posljedičnom slijedu često povezani s diskriminacijom i socijalnom isključenošću – autorice svojim člankom nastoje i posredno senzibilizirati javnost te oblikovati "sliku" beskućništva u Hrvatskoj. Korištenjem diskursa koji je prihvatljiv i (pretpostavljeno) razumljiv "donositeljima nacionalnih politika, strategija i programa prevencije", cilj je pridonijeti procesima osmišljavanja smjernica za smanjenje "ranjivosti isključenih osoba koje se suočavaju s beskućništvom".

Spomenuta, ali i glavnina drugih istraživanja beskućništva u Hrvatskoj, umnogome slijede glavne istraživačke pravce koji se u tome području događaju na međunarodnoj razini, ponajprije kroz nastojanje da se, posredstvom razumijevanja tzv. putova u beskućništvo (usp. npr. Chamberlain i Johnson 2013; Clapman 2003; Caton et al. 2005), stvori baza znanja primjenjiva za oblikovanje i unapređivanje određenih socijalnih usluga za koje se smatra da bi bile učinkovite u poboljšanju položaja većeg broja ljudi koji žive u beskućništvu. Pojedini istraživači (Farrugia i Gerrard 2016) ističu kako su narativi koji dominiraju u istraživanju beskućništva, a koji se temelje na iskrenoj želji za ublažavanjem problema beskućništva, odigrali središnju ulogu u konstituiranju beskućništva kao važnog, politički vidljivog pitanja. Međutim, oni naglašavaju i da je gotovo isključiva usmjerenost na ublažavanje problema beskućništva kroz bolje osmišljene usluge socijalne skrbi dovela do toga da su takvi pristupi primarno vođeni imperativima političke intervencije te da je to postupno dovelo do stvaranja autoritativne pozicije u kojoj se, između ostaloga, informiranje socijalne politike smatra jedinim etičkim opravdanjem za istraživanje beskućništva, kao i do stava da "sama intelektualna znatiželja nije dovoljan razlog" za upuštanje u istraživanje toga područja (Fitzpatrick et al. 2000).

Unatoč pragmatičnim i s etičkog gledišta nesumnjivo ispravnim namjerama da se istraživačkim radom nastoji utjecati na politike u smislu ublažavanja boli i traume beskućništva, takva istraživanja, kao svojevrsni neželjeni nusprodukt, mogu u sebi nositi i pretpostavku da je beskućništvo smješteno izvan "normalnog funkcioniranja društvenog svijeta" (Farrugia i Gerrard 2016: 277) uslijed čega se stvara dojam da su odgovornost i krivnja za beskućništvo isključivo na pojedincu (Hutson prema Fitzpatrick et al. 2000: 37), što beskućništvo čini individualnim, a ne društvenim problemom – na što su, uostalom, upozorile i istraživačice beskućništva u Hrvatskoj (usp. npr. Družić Ljubotina 2012; Šikić Mićanović 2012). U tom se kontekstu može razmišljati i o utjecaju koji sprema dijela akademskih istraživanja, službene politike i medijskih prezentacija (Gerrard i Farrugia 2015) ima na javnu sliku beskućnika kao "potrebitih", žrtava loše sreće i pogrešnih životnih

odluka, pasivnih primatelja pomoći koju im nudi sustav, te uglavnom nesposobnih ili s manjkom kapaciteta da poduzmu korake usmjerene poboljšanju vlastitog života. Tome dodatno pridonose i načini prezentacije "oporavka" osobe u beskućništvu u kojima se pozornost nerijetko primarno usmjerava na one koji pomažu, čime osobe u beskućništvu (p)ostaju relativno pasivni "objekti" nad kojima se provodi određeno djelovanje (Hodgetts et al. 2005). Slijedom toga, a imajući na umu društveno sve više prihvaćene diskurse koji sav teret odgovornosti za siromaštvo prebacuju na pojedinca, uz što idu i očekivanja da bi građani trebali biti isključivi akteri brige i odgovornosti za vlastiti život, javlja se pitanje ambivalentnosti beskućničkog položaja – s jedne strane ih se percipira kao one u "izazovnom" položaju kojima treba pomoć, a s druge kao osobe s određenim resursima. Time se otvara pitanje načina na koji se posljedice tog problema manifestiraju u svakodnevnom životu osoba koje žive u beskućništvu (usp. Mik-Meyer 2021: 73).

"MOŽE SE IZ TOGA IZVUĆ": SU-DJELOVANJE SLABOSTI I SNAGE U PROCESIMA IZLASKA IZ BESKUĆNIŠTVA

Upravo je spomenuta podvojenost, koju sam prepoznala nebrojeno puta u razgovorima i aktivnostima koje poduzimaju ne samo osobe s iskustvom beskućništva nego i brojni građani koji žive na "rubu" egzistencije, osobito stariji ljudi – gdje sam osvijestila su-djelovanje naizgled nespojivog – ono što je motiviralo ovaj prilog. U nastavku se, kroz predstavljanje tri iskustva procesa izlaska iz beskućništva,¹⁰ fokusiram na međuigru slabosti i snage,

¹⁰ Riječ je o dijelu rezultata istraživanja svakodnevne osoba u beskućništvu i drugih egzistencijalno ugroženih građana koje provodim posljednje tri godine u Zagrebu i, (manjim) dijelom, u Rijeci. Tijekom istraživanja, koje je (uz promatranje, sudjelovanje, intervjue, terenske bilješke itd.) primarno podrazumijevalo razgovore s osobama koje dijele spomenute karakteristike te s članovima inicijativa koje na različite načine nastoje brinuti o tim ljudima, upoznala sam i nekolicinu onih koji su se u razgovorima kratko i s vidnom nelagodnom osvrnuli i na vlastite (neuspješne) pokušaje izlaska iz beskućništva, odnosno na barijere s kojima su se u tim nastojanjima susretali (usp. Šikić-Mičanović i Greiner 2025). Ti su razgovori djelomično potvrdili znanstvene pretpostavke o dinamičnoj prirodi beskućništva, odnosno višestrukosti individualnih ulazaka, izlazaka te povrata u beskućništvo (usp. ibid.: 398), ali su istodobno potaknuli moje zanimanje za iskustva izlaska koja se, iz perspektive osoba koje u tim procesima sudjeluju, smatraju uspješnima. Iako su pokušaji da posredstvom dviju građanskih inicijativa stupim u kontakt s (prema dostupnim informacijama malobrojnim) osobama koje imaju spomenuto iskustvo u početku djelovali obećavajuće, na koncu se nisu ostvarili zbog, kako mi je objašnjeno, nevoljkosti ljudi da se prisjećaju te "faze" svoga života, odnosno nastojanja da se od nje distanciraju. To, baš kao i pretpostavka da bivanje, odnosno zadržavanje u "beskućničkom miljeu" usporava proces izlaska iz beskućništva donekle odgovara i uvidima rijetkih znanstvenih istraživanja ove teme (usp. Desjerlais-deKlerk 2017). Nelagoda i nevoljkost bile su prisutne i u kratkim razgovorima s još trima osobama s kojima su me povezali muškarci čija kazivanja donosim u ovome članku. Iako su ti razgovori inspirirali moje zanimanje za ovu temu, odluka da u članku predstavim Markovo, Alanovo i Minjino iskustvo izlaska iz beskućništva bila je uvjetovana ne samo "ograničenjima" odabrane strategije (antropologija pojedinačnog) nego i značajkama samih kazivanja – u smislu načina i detalja koje sugovornici (ni)su iznosili, što je uvelike bilo uvjetovano učestalosti naših susreta, razinom poznanstva i pretpostavljenim povjerenjem. Naime, otvorenost i spremnost ove trojice muškaraca na višekratne susrete i razgovore o iskustvu izlaska iz beskućništva umnogome su posljedica činjenice da je značajan dio vremena koje sam provodila na terenu podrazumijevao ispreplitanje volonterskog i istraživačkog rada. Detaljnija elaboracija prednosti i nedostataka takvoga pristupa – na koje sam se osvrnula u jednom suautorskom radu (Vukušić i Belaj 2024) – nadilazi opseg ovoga članka. Ovdje je,

pasivnosti i aktivnosti, pesimizma i optimizma i niza drugih podvojenosti koje su obilježile njihovu "borbu" za preživljavanje, u simboličkom smislu i doslovno, na svakodnevnoj razini te u kontekstu planova za budućnost (izlaska iz beskućništva). Posebno se osvrćem na "tračke nade usred patnje" (Lenhard 2022: 6) kao "nagovještaje mogućnosti boljeg života", odnosno "na prakse stvaranja ili pokušaja stvaranja života vrijednog življenja, čak i usred patnje" (Mattingly 2010: 3, 6). Takav fokus omogućuje smještanje ovoga rada u ono što Joel Robbins (2013) naziva "antropologijom dobrog", unutar koje se, kroz osvrt na prevladavajući diskurs patnje u brojnim suvremenim istraživanjima, kao neka vrsta balansa ili pak otklona, nastoji potaknuti zanimanje za načine "na koje ljudi organiziraju svoje osobne i zajedničke živote kako bi potaknuli ono što misle da je dobro". U istraživačkom pogledu to zahtijeva zatamljivanje niza vlastitih gledišta – uključujući i onih o tome što je "dobro" ili "bolje" (ali i "loše" ili "gore") – te prihvaćanje ideje da su percepcije dobrog i boljega uvjetovane pozicijom iz koje o njima razmišljamo ili djelujemo na njihovo ostvarenje. Drugim riječima, pozornost je potrebno usmjeriti na načine na koje sudionici istraživanja poimaju vlastitu dobrobit i u skladu s njom djeluju na stvaranju "boljeg sebe", uzimajući pritom u obzir niz ograničenja s kojima se suočavaju u postizanju toga cilja, a koja se u kontekstu beskućništva prepoznaju, primjerice, u siromaštvu, životu na ulici ili skloništu/prihvatilištu za beskućnike, isključenosti iz brojnih prostora komunikacije i djelovanja koji su nebeskućnicima na raspolaganju, kontroli i samokontroli itd.

Takav pristup, osim djelomičnog skretanja pozornosti s diskursa patnje, gotovo nužno podrazumijeva i izbor određenih metodoloških, ali i analitičkih rješenja koja predstavljaju otklon od uvriježenih načina istraživanja beskućništva, a koja često podrazumijevaju postojanje "statistički reprezentativnog uzorka" (usp. npr. Rosenthal 1991). U osloncu je to na vrednovanje pristupa "jedan na jedan" (Gounis 1996) kao sredstva kojim se istraživači nastoje "oduprijeti mogućnosti da vlastitim istraživanjima produciraju nove ili podržavaju postojeće stereotipe o onima koji žive u beskućništvu kao homogenoj grupi ljudi s jednakim problemima i, pretpostavljeno, idejom o istovjetnom načinu rješavanja tih problema" (Vukušić i Belaj 2024: 333) te, slijedom toga, i na prihvaćanje etnografije pojedinačnog kao načina istraživanja i pisanja koji teži "konstituirati druge kao manje druge" (Abu-Lughod 1991). U konkretnom istraživanju takav je izbor bio vođen, s jedne strane, mišlju da su "borbe" osoba u beskućništvu da izađu iz toga statusa u javnosti gotovo potpuno nevidljive, a s druge spoznajom da "djagnoza" beskućništva sama po sebi nije dovoljna za razumijevanje načina na koje se problemi, koji se uobičajeno vezuju uz beskućništvo, ukotvljuju u individualne živote i oblikuju individualne odgovore na teškoće s kojima se pojedinci svakodnevno suočavaju. To se posebno odnosi na aspekte povezane s planiranjem budućnosti i izlaskom iz beskućništva, pri čijem je razumijevanju važno, između ostaloga,

međutim, važno istaknuti da je upravo kontinuirana komunikacija tijekom duljeg vremenskog perioda – koja je u istraživačkom smislu podrazumijevala poimanje terena "ne kao skupa aktivnosti ili metoda koje treba izvršiti, već kao način razmišljanja" koji "zahtijeva stalnu usredotočenost [...] i ustrajnost" (Darling 2014: 210), što, između ostaloga, uključuje čekanje (Vukušić 2024) i *angažirano, sudioničko slušanje* (Forsey 2010) kao svojevrsne "metodološke izbore" – bila presudna za stvaranje odnosa u kojemu se donekle mijenjaju uobičajene pozicije (moći) te se istraživač postupno približava ulazi "učenika" (Rosenthal 1991).

uzeti u obzir individualnu, društvenu, kulturnu, političku i emocionalnu podlogu, koju je nemoguće kvantificirati (usp. Rivero Jiménez et al. 2021).

MARKO¹¹

Marko je u ranim pedesetim godinama života i u beskućništvu je proveo oko tri i pol godine. O tome kako je postao beskućnik govori vrlo sažeto, ističući dva ključna događaja koja su se zbila gotovo istovremeno: prevarom člana uže obitelji ostao je "na cesti", odnosno bez mjesta za stanovanje, a nekoliko dana nakon toga izgubio je i posao.

"A sad, ne bih ja rekao da sam bio baš pravi-pravi beskućnik", započinje kazivanje o toj fazi svoga života, "jer ja nikad nisam spavao po klupama, znači na ulici i slično. Vozio bih se tramvajem do kad ide, po busevima bih bio ili u vagonima." Govori kako je, unatoč tomu što se ne smatra "pravim" beskućnikom, takav način života "na duže staze neizdrživ", pa je nakon otprilike šest mjeseci takvog življenja odlučio zatražiti smještaj u jednom prihvatilištu za beskućnike: "A gle, je, drugačije je to puno, imaš gdje spavati, ne trebaš o tome brinuti, toplo je kad je zima [...] ali sve drugo je živi užas." Premda je više puta tijekom intervjua isticao da mu je takva vrsta smještaja pružala određenu sigurnost – osobito u usporedbi s uvjetima u kojima je živio prije odlaska u prihvatilište – o životu u prihvatilištu govori izrazito negativno: "Tamo je ko u zatvoru. Nemaš pravo ništa reći. Zabranjivali bi mi, doslovno bi me zaključali ili bi netko stajao pred mojim vratima da ne bih izašao van kad bi došli novinari ili gradonačelnik, da ne kažem nešto što se njima [osoblju] ne bi svidjelo." Iako ne imenuje konkretne probleme koje bi tada iznio da je imao priliku, iz drugih dijelova intervjua razvidno je da je bio nezadovoljan rasporedom smještaja, higijenskim uvjetima, odnosom zaposlenika prema "korisnicima", kao i razinom podrške u traženju posla te izostankom bilo kakvog "ojačavanja" (npr. kroz rad socijalnog radnika ili psihologa) koje bi moglo imati značajniji utjecaj na potencijalni izlazak iz beskućništva. Također spominje i neujednačeno vrednovanje i (ne)kažnjavanje kršenja pravila ponašanja.

¹¹ Imena osoba čija kazivanja predstavljam u nastavku su pseudonimi. U cilju zaštite njihova identiteta, ali i udovoljenja principu povjerljivosti te očuvanja integriteta i dostojanstva sudionika, pažljivo sam se odnosila i prema naizgled neproblematičnim tzv. demografskim/općim podacima. S obzirom na primarni fokus članka (i intervjua) na procese izlaska iz beskućništva (a ne na značajke života koji je tome prethodio, odnosno slijedio nakon trenutka koji sugovornici prepoznaju kao svoj izlazak iz beskućništva), pri iznošenju konkretnih iskustava nastojala sam navoditi samo osnovne podatke (npr. spol, dob) za koje smatram da mogu imati određenu ulogu u "predstavljanju" sugovornika te doprinijeti razumijevanju njihova iskustva bivanja i izlaska iz beskućništva. Radi zaštite identiteta ispitanika nisam navodila nazive mjesta ni institucija na koje se referiraju, a iz istog razloga u pojedinim dijelovima kazivanja umjesto dijalekta koristila sam standardni jezik. Konačno, uz poštivanje tzv. proceduralne etike (usp. npr. Etički kodeks 2013) te njegovanje strategije nenasilnog i nerepresivnog odnosa, uz stalnu svijest o mogućnostima *objektivizacije* ljudi s kojima sam razgovarala (usp. Gounis 1996), istraživanje je zahtijevalo i fleksibilnost u rješavanju etičkih dilema, napose onih koje zahtijevaju trenutačni odgovor (*etika susreta*, Thrift 2003: 105).

Njegovo iskustvo boravka u prihvatilištu, uz spomenuto pozitivno vrednovanje osnovnih uvjeta (spavanje u krevetu, toplina, obrok) i uglavnom negativan odnos prema osoblju, uključivalo je i izrazito odbojan odnos prema većini drugih korisnika te ustanove:

Tamo upoznaš [ime zajedničkog poznanika] i sve ti je jasno, i hrpu drugih beskućnika. To je, ono, dno dna! Nisi mogao misliti da tako nešto postoji.

Takvi doživljaju i stavovi mogu se razumjeti i kao svojevrsni "okidači" koji su presudno utjecali na njegovo razmišljanje i potaknuli ga na traženje načina za što brži izlazak iz beskućništva.

Drukčije govoreći, suočavanje sa spomenutim značajkama života u prihvatilištu, čini se, potaknulo je njegovo osvještavanje činjenice da on ustvari "jest beskućnik", ma koliko sam sebe ne smatrao "pravim beskućnikom" i percipirao se drukčijim od drugih stanara te ustanove:

Ubije te sve to. Kad završiš u prihvatilištu ti nemaš više prijatelja, ma kakvog prijatelja, nemaš ništa više. Nitko te više ne pozna, toneš sve više i više... nemaš više to društvo, neku bazu. [...]. Pazi, ja imam ovu karticu u mobitelu barem trideset godina, puno je tu bilo brojeva kad sam ušao u prihvatilište, a kad sam izlazio manje ih je znatno bilo. Izbrisao sam ih puno. Sve one koje sam zvao kad mi je pomoć bila najpotrebnija, one za koje sam mislio da su mi frendovi. I kad bih ih zvao, nešto bi se izmotavali, glumatali da smo još uvijek frendovi, a od pomoći ništa. Znači, ko fol prijateljstvo, ali samo koliko i kada njima to odgovara. Nikakvo to prijateljstvo nije i shvatio sam da ne zaslužuju da njihovi brojevi budu na mojoj kartici.

O tome kako se teško nosio sa svakodnevnim bivanjem u prihvatilištu – odnosno koliko ga je suočavanje s vlastitim položajem, osobljem i drugim korisnicima te ustanove razdiralo – govori, primjerice, sljedeća izjava:

Odlazio bih ujutro od tamo, samo da ne gledam sve to. Nisam mogao izdržavati biti u toj sobi i u takvoj atmosferi. Teško je, ne vidiš izlaz, to te sve još više gura dolje, a ti bi se htio izvući, dignuti iz beskućništva. To je jedna užasna situacija. Hoćeš izaći iz vlastite kože, al ne ide. Šta da ti kažem, živi užas.

Tijekom dnevnih odlazaka iz prihvatilišta Marko je, kako sam kaže, "lunjao po gradu". Premda to ne navodi eksplicitno, čini se da je i u odabiru dijelova grada nastojao očuvati predodžbu da nije "pravi beskućnik":

Išao sam, kako bi se reklo, u bogataške kvartove. Zvonio na vrata, pitao imaju li što za jesti. Ljudi tamo nisu navikli na to, beskućnici tamo baš ne zalaze. Prvi dan, recimo, sendvič s budolom, drugi dan s pršutom i onda [smijeh], kad smo se malo upoznali, pitam ja: "Ima li štogod toplo?". I tako, mic po mic su me u kuću primili. Bilo je tu malog testiranja, recimo ko fol slučajno u kupaoni na podu dvjesto kuna. Nisam padao na te fore. I postupno smo se mi tako upoznali i meni su neki od tih ljudi puno pomogli, oko posla i slično. I dandanas im se mogu obratiti.

Tijekom boravka u prihvatilištu koji je, kako kaže, trajao otprilike dvije i pol godine, Marko je povremeno radio razne poslove i to mu je, uz spomenute obilaske grada, pomoglo "da izdrži dan". Ipak, gotovo svakodnevni povratci u tu instituciju često su ga deprimirali i poticali na razmišljanje o "dizanju":

Kad po noći legneš, ti ne spavaš. To je hobotnica. Ti samo toneš. Nema dizanja. Ništa više nije isto. Dođe taj jedan trenutak, il ćeš se dignut ili potonuti do kraja, počet se drogirat ili postat alkoholičar jer drugačije ne ide, ne možeš funkcionirati dugo u takvom stanju pa piješ ili se drogiraš da ne razmišljaš di si završio. Dotuče to do kraja psihički čovjeka. Ne možeš, jednostavno ne možeš više, u jednom trenutku dođeš do toga.

Takva razmišljanja, koja Marko iznosi s mnogo pauza između riječi, što može sugerirati ponovno "proživljavanje" života u prihvatilištu, postupno su ga dovela do spoznaje da je izlazak iz beskućničkog statusa nešto u što mora uložiti svu svoju energiju:

Morao sam se dignut jer ako se ne dignem, shvatio sam da sam brzo gotov. Nemaš bazu, nemaš ništa. I shvatio sam da postoji taj jedan trenutak kad treba stisnuti zube, prepoznati taj trenutak, a znao sam da mora uskoro doći, da se nešto mora promijeniti i, kad dođe, lupit šakom o stol pa što bude.

Taj "trenutak" se dogodio kada su ga, kako kaže, jednog jutra u prihvatilištu pozvali na razgovor u ured i "samo tako" rekli: "Imaš tjedan dana da se snađeš". Prema njegovim riječima, to su argumentirali činjenicom da u prihvatilištu, koje po pravilima služi kratkotrajnom, privremenom smještaju osoba u beskućništvu, predugo boravi. Međutim, osvrćući se na činjenicu da su brojni ljudi koji su u to vrijeme koristili uslugu prihvatilišta također boravili duže nego što je predviđeno, a da nisu bili "penalizirani", ističe: "Oni su mene na fin način izbacili. Nisu očito više mogli trpjeti što sam se žalio na raznorazne nebuloze koje su se tamo zbivale na sve strane."

Marko ne skriva nesigurnost koja ga je tada preplavila zbog relativno kratkog roka u kojemu se "morao snaći", unatoč tomu što se, kako sugeriraju prethodni iskazi, na neki način pripremao i priželjkivao taj trenutak:

Je, teško je bilo, užasno. Ne znaš kako ćeš, što te čeka. Ogromno je to. Ali, ja sam odlučio biti borac. I rekao sam tada sebi: "Ako si mogao biti [u jednoj gardijskog brigadi] u Domovinskom ratu i proći sve što si prošao, možeš! Nije to ništa u usporedbi s onim što si u ratu prošao."

Marko je s nešto uštede i socijalnih primanja uspio pokrivati početne troškove smještaja. Kontinuirano je radio, a s vremenom je od bivšeg poslodavca preuzeo posao i radio "dano-noćno". "Uvijek sam svima bio na raspolaganju i to se odlično plaćalo", prisjeća se. To ga je ponukalo da učini potez koji se obično smatra vrlo rizičnim: "Od lihvara sam posudio novac i stavio stan pod hipoteku. Stan sam kupio u kešu i redovito lihvarima plaćao rate." Ipak, ističe koliko mu je posjedovanje stana bilo važno, kao posljednji korak u prevladavanju beskućničkog statusa. Bio je svjestan rizika, ne samo kupovine stana nego i načina na koji je to učinio:

Svega sam bio svjestan. Znao sam ja kako tu stvari funkcioniraju. Recimo, uvjet je bio da im sve isplatim mjesec dana prije roka na koji sam posudio novac, a znao sam da se oni meni neće javiti ako ih nazovem taj zadnji mjesec. To je njihova igra. Jer, onda bi imali i sav novac koji sam im vratio i stan. I zato sam ja skupio sve ranije i dva mjeseca prije nazvao. Oni su mislili da se hoću još zadužiti i, naravno, bez problema smo dogovorili susret. Ali zeznuo sam ih, sve sam tada isplatio što su mi posudili i stan je moj!

U tome stanu Marko i danas živi. Koliko mu je bila važna kupovina vlastitog stana najbolje svjedoči izjava: "Na golom parketu sam spavao. Ništa mi više nije trebalo. Dovoljno mi je bilo to i što dišem." S posebnim žarom govori o planovima uređenja. Zasad ima, kako kaže, "osnovno, madrac i staklenu stijenu koja dijeli kuhinju od dnevne sobe, da ne idu mirisi". Ta mu je staklena stijena neizmjerljivo važna i – s obzirom na to da još uvijek nema kuhinju ni štednjak na kojemu bi mogao kuhati, pa tako nema ni para koje bi stijena zaustavljala – može se pojmiti kao simbol budućnosti kakvu zamišlja živjeti u tom stanu. U očekivanju te budućnosti Marko je iznimno strpljiv i odlučan da sve bude onako kako je zamislio. Stoga odbija ispravne, ali malo korištene uređaje i namještaj koji mu se nude u okviru jedne građanske inicijative usredotočene na pomoć osobama u beskućništvu: "Ne želim polovična rješenja. Imam svoj plan i stan ću po njemu namjestiti. Drugo me ne zanima."

Marko je u okviru spomenute inicijative i sam aktivan u pomaganju ljudima koji žive u beskućništvu te je u fazi čekanja da se riješe neke, kako kaže, "zavrzlake", što će mu, vjeruje, pomoći u ostvarivanju novih poslovnih planova i konačnom uređenju stana po vlastitim željama.

ALAN

"A slušaj, što da ti kažem, meni se ovo jednostavno nije trebalo dogoditi", kaže Alan na početku našeg razgovora, a potom, nakon kraće pauze, dodaje, "sustav je u mom slučaju zakazao skroz". O razdoblju života koje je prethodilo beskućništvu ne govori mnogo, no kada spominje svoj "slučaj" Alan zapravo misli na činjenicu da je dio djetinjstva, odnosno rane mladosti proveo u "alternativnoj skrbi". Slijedom toga, i njegov kratak opis ulaska u beskućništvo može se donekle razumjeti kao argumentacija njegova gledišta o zakazivanju sustava: "Radio sam, ali nisam ja mnoga pravila znao, mlad sam bio. I onda sam ostao bez posla; dvadeset i tri, dvadeset i četiri su mi tada bile."

Kao beskućnik je, kako kaže, proveo oko četiri godine, no naglašava da je samo kratko bio "pravi beskućnik":

To znači, ono, da sam baš bio na ulici, klupe i to. Možda koji dan. Snalazljiv sam bio unatoč svemu, ubacio bih se kod nekog. I upoznao sam brzo neku ekipu iz vagona pa sam s njima bio. Vagon je bio ko hotel, ekipa dobra, sve dobri dečki, nisu baš bili u dobro s roditeljima i to, ali bili su ok. Dobro smo se svi slagali i pomagali smo jedan drugom koliko bi mogli. Skupa smo po danu hodali okolo, u [pučke] kuhinje išli i to i onda spavat u vagon.

Alan je, dakle, već u početnoj fazi beskućničkog života ostvario za sebe prihvatljiv odnos (mrežu) s drugim ljudima u istoj situaciji i, prema načinu na koji opisuje tu fazu svoga života, čini se da mu je ona pružala određeni osjećaj sigurnosti. U toj je grupi, navodi, saznao i da postoji jedna udruga koja pruža uslugu smještaja beskućnicima: "Odveo me tamo jedan iz vagona. Rekao je ženi [voditeljici udruge] da sam ok i ona me primila."

Na pitanje kako je izgledao proces izlaska iz beskućništva odgovara:

E, to ti je malo duža priča. Dok sam bio u toj udruzi, ne znam nakon koliko, ali nije puno vremena prošlo, strašno sam se razbolio, završio u bolnici i bio dosta [vremena] u bolnici. Nisam više mogao u tu udругu, nije bilo mjesta, ali ta se žena trudila baš jako da me netko drugi primi na smještaj kad izađem iz bolnice. S tri udruge je ona pregovarala, objašnjavala kako ne mogu na ulicu iz bolnice, ali ništa, svi su govorili da me ne mogu primiti jer nisam imao prebivalište u [naziv grada].

Kao presudni faktor u izlasku iz beskućništva navodi to da se na situaciju u kojoj se nalazio "na kraju ipak smilovao [ime] iz [prihvatišta za beskućnike]. On je mene primio i tako sam se ja ustvari izvukao".

Na temelju navedene izjave može se zaključiti da prihvatilište u njegovu životu predstavlja ključnu stanicu između statusa beskućnika i nebeskućnika: "A čuj, važno je to bilo jako, kad ti znaš da navečer imaš gdje prespavati, i da je toplo." Način na koji opisuje život u tom prihvatilištu sugerira da se osjećaj "zadovoljstva" koji je ono nudilo temeljio isključivo na zadovoljenju osnovnih potreba – spavanja u krevetu i u zatvorenom, grijanom prostoru te osiguranog obroka – dok je sve ostalo bilo:

[...] ko u Auschwitzu. Ne bih to preporučio ni najvećem neprijatelju. Ti što tamo rade, svi se stalno deru i skriče: 'nemoj tamo nemoj amo, nemoj ovo nemoj ono'. A ustvari nikog tamo zapravo nije briga za tebe iako se prave da je. I svi su povezani. Ako se samo s nekim od tih što rade zakačiš, gotov si.

U prihvatilištu je, kaže,

bilo svega. Ljudi svakakvih, to ti ne možeš zamisliti šta se tamo sve nađe. I pravila ko fol stroga, a opet nisu, kako za koga. I ti si zapravo u milosti tih tamo ljudi [osoblja]. Je, kršio sam ja pravila, recimo znao sam se napit. I oni bi mi progledali kroz prste. I u redu, hvala, ali ne znači to da sa mnom mogu [postupati] zbog toga kako njima paše.

Primjer takvog ponašanja nudi sljedeća izjava:

Ne gledaju te ko normalnog čovjeka; recimo, ona [djelatnica prihvatilišta] meni nudi posao tako što mi kaže: "Ideš brat jabuke!", i pazi, 10-15 lipa po kilu se to, čini mi se, plaćalo, i ja njoj kažem da neću i da nek ona ide brat jabuke za te novce. Ili ti, recimo, ponude da čuvaš krave [...]. Znači, nude ti poslove koje nitko normalan ne bi radio.

S osjećajem poniženja – koji ne spominje izrijeком, no evidentan je iz ovoga, ali i drugih dijelova osvrta na život u prihvatilištu – u nekim se situacijama, poput spomenutih poslovnih prijedloga, nije mogao nositi, odnosno bespogovorno ih prihvatiti što ga je, kako kaže, "koštalo mjesta u [prihvatištu]":

Znači, ok, ona radi svoj posao, ja sam beskućnik. U redu. Ali, ja sam i čovjek. A toliko su se puta oni ponašali kao da mi nismo ljudi. Netko trpi, nekog nije ni briga, svejedno mu, netko popizdi na to. I što je najgore, svi su oni [osoblje] povezani, kažeš jednom nešto, zakačiš se, znaju svi, pod povećalom si. I onda smisle neki razlog da te izbace van. Meni su tako socijalne radnice jednog dana došle i rekle da sam predugo tamo i da imam tjedan dana da se snađem.

Premda situacija u kojoj se našao djeluje bezizlazno, Alan, kako se može zaključiti, nije bio nesproman: "Ja sam njoj rekao: 'Izlazim danas.' Znači, isti dan sam ja rekao da odlazim. I rekao sam da im duša nije čista."

Alanova spremnost za gotovo trenutačno napuštanje prihvatilišta posljedica je aktivnosti koje je poduzimao tijekom boravka u toj ustanovi:

Jer, pazi, ja sam dok sam tamo živio dosadno je bilo, ne da ti se sve to gledat pa odeš samo da ne gledaš. Pa bih ja onda često išao u obližnje selo, do dućana i kafića, samo da vidim normalne ljude, i tamo stekao neka poznanstva. I cijelo vrijeme, skoro cijelo vrijeme dok sam živio u [prihvatilištu] sam ja radio različite poslove, uglavnom u građevini, za jednog čovjeka kojega sam tamo upoznao, tako da sam u [prihvatilištu] uglavnom samo spavao. I curu sam tada imao i ionako smo planirali početi zajedno živjeti tako da je ovo kad su me izbacili ubrzalo tu našu odluku.

Na pitanje kako je izgledao život nakon izlaska iz prihvatilišta, Alan kratko odgovara:

Pa onako, trebalo je tu o više stvari brinuti, ali, recimo, normalno, ko i svi. Dvoje nas je bilo pa je nekako lakše kad nisi sam. Radiš, plaćaš stan, režije i to. Nije tu bilo nešto puno za ostaviti sa strane, zapravo ništa, ali ok sam živio, bilo nam je dobro tih pet godina što smo bili zajedno.

Alan je u međuvremenu promijenio više poslova:

Uvijek tražiš bolje. Ili su ljudi neki nakrivo pa hoćeš pobjeći ili tragaš za boljom plaćom. Ili za noćnom smjenom jer ne volim se gnjaviti s ljudima, po noći je bolje kad nikog nema. Jer ja nekad imam kratak fitilj pa tu svašta zna ispasti. Iako je najvažnije da su šefovi dobri i da znam što mi je raditi, drugo me ne zanima.

Na pitanje kako gleda na vlastiti izlazak iz beskućništva odgovara:

Sad kad gledam, živio sam najbolje što sam mogao i znao. A mogao sam propast i mislim da nije bilo [ime djelatnika prihvatilišta koji ga je odlučio primiti u tu ustanovu nakon bolničkog liječenja] ja možda sad ne bih bio živ. Svašta sam vidio, svašta doživio. Sreća da nisam povodljiv tip, jer bih završio u drogi ili bih dilao. A imao sam i takvih ponuda, mogao bih to i sad odmah [raditi] da hoću. Al mene to ništa nije vuklo. Mogao sam dilati, al bilo me strah. A i najbolji prijatelj mi je na rukama umro od predoziranja. To mi jednostavno nije opcija. Radije ću bit gladan nego u zatvoru i da me nečija mater proklinje. I ima puno ljudi koje i dandanas izbjegavam, kad znam čime se tko bavi. I ustvari, da ti pravo kažem, ja sam ponosan da nisam završio u kriminalu kao lopov ili diler.

Osim što je ponosan na to da nije završio u kriminalu, Alan je iznimno ponosan na činjenicu da se "dignuo" (izašao iz beskućništva) te je gotovo svaki put kad bismo se susreli

naglašavao kako je to najveće postignuće u njegovu dosadašnjem životu. Isticao je pritom brojne teškoće s kojima se u toj fazi svoga života susretao, pojašnjavajući vlastiti uspjeh riječima:

Najvažnija je volja, bez volje ništa od toga. A volja dođe, kad shvatiš da to [beskućništvo] nije život, kad gledaš realno, nije to život. Ili završiš na alkoholu ili na drogi ili na kocki. I to je onda teško, strašno je to. Kako on može živjeti tako, ja ne znam. Ja ne bih mogao tako nikada više. Tako živjeti. Može se iz toga izvuć, samo... treba ruka često.

Na koncu, uz "ruke" koje se u njegovu iskazu mogu odnositi na djelatnika prihvatilišta koji ga je, iako to nije morao učiniti, primio u tu ustanovu, te na čovjeka koji je u njega, dok je živio u beskućništvu, imao dovoljno povjerenja da mu ponudi radno mjesto, ističe kako je značajnu ulogu u njegovu procesu izlaska iz beskućništva odigrao čovjek s kojim je dijelio beskućničke dane u prihvatilištu: "On se sredio, dignuo se prije mene. I meni je, zbog plaće, poreza i sve to što treba, bilo važno da imam adresu [grada u kojemu živi i radi]. I on je mene prijavio kod sebe. Nikad ja njemu neću zaboraviti to da mi je pomogao kad mi je najviše trebalo."

Važno je napomenuti kako je Alan gotovo svaki put kada bismo se sreli govorio o novom poslu na koji se "nedavno prebacio", o boljim radnim uvjetima i radnoj klimi, o boljem društvu na novom radnom mjestu u odnosu na prethodna itd., što može sugerirati da je još uvijek u procesu traženja najboljeg rješenja za sebe ili, drukčije govoreći, da i dalje živi "na rubu". Unatoč tome, rado ističe kako i sam, koliko može, nastoji nekome biti "ruka":

Kad sam ja to prošao znam koje su to muke. I čini mi se da mogu procijeniti čovjeka. Recimo, upoznao sam na kolodvoru tipa koji mi je rekao da traži posao i da nema gdje spavati. Činio mi se ok pa sam mu ponudio da dođe k meni u [podstanarski] stan i da će mi platiti kad bude imao novaca. I ako će raditi, da ću mu srediti posao odmah, al sam naglasio da me ne smije zajebati. Bio je sa mnom deset dana, hranio sam ga i našao mu posao u građevini. Kaže mi [ime poslodavca] da je mali odličan radnik. Znaš da mi je baš drago zbog njega.

MINJA

Minja je muškarac u šezdesetim godinama koji je u grad u kojemu smo se susreli doselio prije nešto više od petnaest godina, nakon što je u gradu u kojemu je rođen i proveo cijeli svoj dotadašnji život godinu dana živio kao beskućnik. Minja je izrazito komunikativan čovjek koji s puno detalja opisuje svoj "ulazak" i bivanje u beskućništvu. Njegovo kazivanje sugerira da je živio relativno ugodnim životom, bio (obiteljski) relativno dobro situiran (nekretnine, posao), sve dok se nije preklapilo nekoliko kritičnih čimbenika: bolest i smrt u obitelji, poremećeni odnosi te poslovne odluke koje su, čini se, ipak bile presudne za njegov "put" u beskućništvo. Upravo je razlika između značajki života koji je prethodio beskućništvu i života u beskućništvu ključan razlog njegova preseljenja u drugi grad: "Promijenio sam sredinu; ovdje me ljudi ne poznaju, a tamo su me svi znali i nisam mogao zamisliti da

u [ime grada] kopam po kantama za smeće, da stojim u redu u pučkoj kuhinji i slično." S time je u vezi i promjena odnosa s ljudima koje je smatrao bliskima:

Razočaraju te prijatelji, razočaraju te rođaci. Ako smo se družili godinama i znamo se od djetinjstva i nije mogao proći tulum, rođendan, [...] da te ne zovu, i odjednom te ne zovu. Prije bi kad se sretnemo uvijek imali vremena za brzinsko piće, zagrlili bi se [...], a sada odjednom nitko od njih nije imao vremena ni da stane sa mnom. Svima se odjednom žurilo.

U grad u kojemu danas živi došao je, kaže, "s dvadeset kuna u džepu. Na glavnom gradskom trgu prišao sam dvojici ljudi koji su izgledali kao oni s dna i pitao gdje se može jesti i prespavati". Oni su ga prvih dana upoznavali s ključnim punktovima (prehrana, spavanje, prikupljanje boca), a i "rekli da ima jedna super ruina u [naziv ulice]. I ja sam napravio inspekciju, otišao tako tokom dana kad nikog nema. I onda sam u pučkoj kuhinji tražio ima li netko tko tamo boravi, da se raspitam mogu li i ja doći. Ispostavilo se da je taj kojeg sam pitao iz [iste regije] i mi smo kliknuli, što se kaže".

U toj je ruini Minja proveo veći dio svoga života u beskućništvu i, osim što mu je služila kao sklonište, bila je prostor u kojemu je do kraja osvijestio svoju situaciju, kao i opasnosti koje vrebaju s raznih strana, što je potaknulo procese refleksije vlastitog položaja, ali i osmišljavanje načina za snalaženje i preživljavanje:

I tu ti sve shvatiš. Šok. Tamo sam vidio alkoholizam, agresiju, svađu među njima i vidio sam da to nije to. I naravno, kad si s njima u društvu, ti ne možeš piti sok. Da bih im se dopao, ja sam morao kupovati pola litre rakije. I vidio sam vremenom kud to vodi. Ako se počnem družiti s njima, gotov sam, nema od mene ništa. I onda sam razmišljao kako da budem tu, a da ne budem s njima jer čitavo vrijeme si tu, piješ s njima [...], a u glavi mi je stalno bilo [pitanje] kako se mogu izvući iz svega ovoga.

Minja je, dakle, bio svjestan da mora održavati kontakt s ostalim ljudima koji su boravili u istoj ruini jer mu je međusobno uvažavajući odnos s tim ljudima bio svojevrsna garancija kakve-takve sigurnosti u opasnim okolnostima koje su gotovo svakodnevno prijetile:

I oni u principu nisu dirali mene i ja nisam dirao njih. Popričali bi na ulici i pitali bi me kunu. Oni znaju da im ja ne mogu dati 10–20 kuna, ali tu jednu kunu uvijek imam. Nisam ja previše gubio, ali gradio sam i sačuvao neki odnos s njima. Ja sam kao beskućnik imao puno više problema s mladim narkomanima koji su u te ruine se dolazili drogirati [nego s drugim beskućnicima]. Nisi im mogao ništa, i da zoveš policiju, ti ćeš nastradati i imati problema. Otimali su pare, mobitele, maltretirali, pogotovo skinheds, zvali su nas smradovima [i govorili] da nas treba pobiti, da je Hitler bio u pravu.

Rješenje ili mehanizam za istovremeno bivanje i nebivanje s ostalim stanarima ruine Minji se ukazalo nakon "otkrića" prostorije na vrhu zgrade, za koju ostali "stanovnici" nisu znali: "Moglo se gore [u prostoriju] samo vatrogasnim stubama. I kad bi se oni napili, ja bih se popeo gore. Nije njih baš ni bilo briga gdje sam, ja sam njima bio čudak."

Njegovo "čudaštvo" zasnivalo se, kako se može zaključiti iz opisa načina na koji je provodio dan, na različitim ritmovima i životnim rutinama:

Većina tih ljudi su alkoholičari, što je razumljivo, njima je prvi cilj skupiti pare za neki alkohol i to se na [tržnici] kupovalo, a može se i sad kupiti. I recimo, sad je 5 eura ta brlja, on 5 eura užica na tramvajskoj stanici. Dakle, njima nije bio cilj skupljati boce, nego doći do prvih 5 eura, tako da sam ja redovno skupljao, a oni uglavnom žicali, njima je mrsko hodati od kante do kante kad mogu užicati to za dva sata, kupe alkohol i mirni su. Imaju ovdje u pučkima ručak, ima rakijice, užica koju cigaretu i njemu je to sve, sav njegov smisao.

Za razliku od toga, Minja je, kako kaže, ustajao jako rano ("prije šest, prije nego dođu smetlari") i skupljao boce kojih je u obližnjem parku, ističe, uvijek bilo jer je riječ o omiljenom okupljalištu "mlađarije" u noćnim satima. Kroz tu je naviku spontano upoznao rijetke građane koji bi u to doba izlazili vani, primjerice u šetnju s psima, i s njima postupno gradio odnos:

Obično građani okreću glavu od tih ljudi [beskućnika]. Ja sam već kao beskućnik počeo stvarati oko sebe tu jednu mrežu. Nisam ja to radio ciljano s namjerom da nekog zavedem, jednostavno sam takav i postao sam iz nekog razloga kao čovjek koji kopa po kantama postane simpatičan ljudima. [...] Znači, par dana za redom ja nekog pozdravim i onda počnu i ljudi mene pozdravljati, pa mi daju cigaretu-dvije jer znaju da pušim, pa nešto sitno novca da se nađe, tako se to postupno razvijalo.

Iako je spomenutu potrebu odvajanja od drugih stanara ruine pojasnio ponajprije brigom za vlastiti život (alkoholiziranje), način na koji opisuje malu prostoriju u koju se smjestio sugerira da mu je veliku važnost predstavljalo i "posjedovanje" kakvog-takvog prostora samo za sebe te malih rituala koji su mu u takvim okolnostima pričinjavali zadovoljstvo, što se ogleda iz načina na koji opisuje uređenje:

I onda sam tu sam donio prvo staru zelenu kantu za smeće i u njoj sam ložio vatru, bilo mi je toplo preko zime. Imao sam uz jaknu koju nosim još jednu veliku kojom sam se pokrivaio. I karton na kojem sam spavao, a torbu s dokumentima sam uvijek nosio sa sobom. Jedan [čavao] na zidu za objesiti vrećicu s hranom, da ne dođu štakori, jer oni se ne mogu penjati po zidu. [Kasnije] sam upoznao jednog čovjeka koji mi je i sad prijatelj i pitao me šta mi treba i ja rekao da bi malo kuhalo plinsko [kampersko] dobro došlo. I on je meni rekao da ima baš takvo u podrumu i donio mi, ali vidio sam da je kupljeno, zabunom mu je ostao račun. Tako da sam ja u toj ruševini svako jutro pio svoju kavu. Ta kava je meni tako puno značila. Turska kava, ona najobičnija. Imao sam uvijek bocu vode i metalnu šalicu i kavu sam pio iz te iste šalice u kojoj bih skuhao, uvjeti su bili takvi, nisam imao posebnu šalicu. I to je meni davalo neki osjećaj... ne znam, svako jutro da ja imam svoju kavu, davalo mi je to osjećaj neke normalnosti. I ima još jedna stvar koja mi je važna, jedan mali bor koji mi je najdraži na zemaljskoj kugli. Našao sam ga u kanti za smeće, mali borić u maloj [posudi] sa svim ukrasima. Još uvijek imam taj bor i uvijek ga izvadim i upalim svijeću.

U toj je ruini Minja proveo najveći dio svoga beskućničkog života. U [gradu u koji je doselio] gotovo pet godina živio je bez osobne iskaznice. Koliko je taj dokument bitan svjedoči i činjenica da je, na pitanje koji trenutak u svom životu prepoznaje kao početak izlaska iz beskućništva, gotovo bez razmišljanja odgovorio:

Osobna. Kad imaš osobnu, promijeni ti se sve. Imaš pravo glasati, imaš pravo na socijalnu pomoć, imaš pravo na zdravstvenu zaštitu. Kad nemaš osobnu, ti ne postojiš. [...] Kad imaš osobnu, više nema straha. Gle, ja sad mogu tu u parku biti i meni dođe policajac i baš me briga. A stari Minja se užasno bojao policajaca, hoće li me privesti i slično.

Minja ističe kako ga je život u beskućništvu doveo do toga da upozna neke osobine koje inače, smatra, ne bi osvijestio: "Ja sam ustvari uvijek imao neku sreću, nikad me nisu policajci uhitili, nisu me izbacili vozači kad bih se noću tramvajima vozio. Imam neku čudnu karizmu i nisam to znao dok nisam postao beskućnik."

Sreći i karizmi, ali i činjenici da je zbog jedne medijske reportaže o životu beskućnika postao "poznat", zahvaljuje i izlazak iz beskućništva jer mu se u trenutku čekanja na ostvarivanje prava, odnosno socijalne naknade, dogodilo sljedeće:

Priđe mi jedan stariji gospodin i pita me jesam li ja [onaj] s televizije, ja zbunjen kažem da vjerojatno jesam... i on kaže ja imam ovdje sobicu u potkrovlju, ima struje, frižider, mali tv [...]; ja mu kažem da nisam još dobio socijalnu i on kaže: "Ajmo se dogovoriti da ne plaćaš ništa dok ne dobiješ, a kad dobiješ ćemo se dogovoriti."

Nekoliko je godina Minja proveo u toj sobici, a u međuvremenu se nakratko uključio i u prodaju časopisa o beskućništvu te promijenio nekoliko podstanarskih adresa. Ne spominje prihode od kojih trenutno živi, no ističe: "Mogu pokrivati troškove s ovim što imam."

Na pitanje što smatra presudnim za izlazak iz beskućništva, uz već spomenuto dobivanje osobne iskaznice, navodi životni stav, odnosno snažnu emociju koja ga je motivirala da ne odustane:

Ja nisam prihvatio takvo stanje u kojem jesam, bio sam bijesan što mi se to dogodilo. Ja sam od početka kad mi se to dogodilo pokušavao izaći iz toga. Nije me uhvatila depresija, nije me uhvatila ravnodušnost. [...] Mnogi mi kažu da me bog vodio. Ja kažem: "Mene je bijes vodio!" Ja sam bijesan bio što sam u toj situaciji, bijesan na samog sebe, ali nisam prihvatio i nije me to [slomilo]. Mogao je moj život krenut nekim drugim tokom, ali nije. I tako ti je to; ako pada kiša i ako imam kapuljaču, staviti ću je i pokriti ću se, ako nemam, pokisnut ću. I to ti je to. Ne filozofiram previše, prihvatio sam to.

Veliku ulogu u izlasku iz beskućništva Minja pripisuje i građanima koje je sreo dok je živio na ulici. Smatra "velikom srećom" to što je tijekom života u beskućništvu baš njih slučajno upoznao. Neki od njih pomagali su mu na različite načine tijekom i nakon tog razdoblja, a neki su i danas njegovi najbliži prijatelji i suradnici u udruzi koja različitim modalitetima pomaže ljudima u beskućništvu.

Iznoseći na prethodnim stranicama tri različita iskustva bivanja u beskućništvu i procesa izlaska iz te situacije nastojala sam naglasiti važnost individualnih strategija nošenja s beskućništvom, napose u kontekstu činjenice da su u javnosti, pa i u većini istraživanja,

nedovoljno vidljivi angažmani osoba u beskućništvu usmjereni na promjenu njihove situacije, odnosno na stvaranje boljšega života (Robbins 2013). Važno je to imati na umu i s obzirom na činjenicu da su u društvu, uključujući i one koji su odgovorni za donošenje i provedbu politika vezanih uz problem beskućništva, još uvijek snažno prisutne predodžbe o pasivnosti kao jednoj od ključnih asocijacija koje pobuđuje pojam "beskućnik". Imajući u vidu iznesena kazivanja, ali i sadržaje niza razgovora koje sam vodila ne samo s osobama u beskućništvu nego i s drugim egzistencijalno ugroženim građanima čiji je život obilježen čekanjem (usp. npr. O'Neill 2014: 11–14) – kako na ostvarivanje prava koja su im zakonski zajamčena tako i na druge (neformalnije) oblike pomoći – nameće se pitanje može li se pasivnosti ove grupe ljudi pristupiti kao posljedici kontinuiranog suočavanja s vlastitom drugošću u brojnim svakodnevnim situacijama, ali i s bezuspješnim pokušajima kombiniranja vlastitih nastojanja na kreiranju bolje budućnosti s onim što sustav eventualno nudi kao potencijalni "izlaz", čemu može svjedočiti izjava jednog čovjeka koji mi je, objašnjavajući razloge svog dugogodišnjeg bivanja na ulici, rekao: "Sve što mi u životu krene ili o čemu razmišljam dematerijalizira se, odnosno nestane. Zato sam tu gdje jesam. Raspadne se sve čega se dotaknem." Osim toga, o pasivnosti možemo razmišljati, osobito kada je riječ o životu u okviru "sustava", i kao o stvarnoj ili samo naizglednoj strategiji koju osobe u beskućništvu koriste kako bi ostvarile kratkoročne i dugoročne ciljeve vezane uz vlastitu budućnost. U prvom slučaju, to može značiti potpuno ili gotovo potpuno podvrgavanje "volji sustava", pa i u onome dijelu koji se odnosi na zatamljivanje vlastitih očekivanja i stremjenja, odnosno svojevrsnom obliku predaje i "igranja igre" čija se pravila znaju ("činiti ono što se traži"), a čija je cijena nerijetko gubitak "nečega unutar sebe" (Veness 1993: 332–333). U drugom slučaju, čemu donekle svjedoče primjeri iz kazivanja, pasivnosti se može pristupiti kao manifestaciji strategije ponašanja koju osobe u beskućništvu poduzimaju kako bi zadržale dio uvjeta života koji u kratkoročnom smislu smatraju prihvatljivima. Time stvaraju prostor za planiranje i realizaciju dugoročnih ciljeva, uključujući i izlazak iz beskućništva.

Na narednim ću stranicama, referirajući se na iskaze trojice muškaraca koji su se iz beskućništva "digli" prije više od pet godina, nastojati uputiti na značajke njihove borbe, odnosno aktivnosti koje su, kao dio plana ili tek intuitivno vođeni održavanjem vlastitog života, poduzimali tijekom višegodišnjeg iskustva beskućništva, a koje idu u prilog tezi da osobe u beskućništvu nisu i ne moraju biti "pasivne žrtve", već osobe koje, unatoč neizvjesnosti oko ostvarivanja ili funkcioniranja "idealnog scenarija" (Lenhard 2022), preuzimaju inicijativu kako bi prevladale posljedice "strukturnih faktora" koji ih drže u beskućništvu (usp. Šikić-Mićanović i Greiner 2025: 398).

Markovo, Alanovo i Minjino iskustvo beskućništva kao i proces izlaska iz te situacije, umnogome se razlikuju. Za razliku od Marka i Minje, koji su beskućništvo iskusili u srednjoj životnoj dobi i povezali ga s gubitkom posla, stana te promjenama u obiteljskim odnosima, Alan je beskućništvo doživio u mladoj dobi, nakon izlaska iz tzv. alternativne skrbi – što se u studijama o beskućništvu smatra jednim od najvažnijih "strukturnih uzroka ranjivosti"

(Šikić Mićanović 2012: 32).¹² Iako na prvi pogled i njegovo objašnjenje ulaska u beskućništvo spada u "faktor" gubitka posla, situacija koja je prethodila pronalasku (i gubitku) posla – život u alternativnoj skrbi – nesumnjivo je utjecala na te događaje. Toga je, čini se, i sam svjestan kada kaže "da je sustav u njegovu slučaju zakazao skroz", a isticanje te činjenice u njegovu iskazu može se shvatiti i kao sredstvo za barem djelomično prebacivanje odgovornosti za ulazak u beskućništvo na nešto što je izvan njegove kontrole. Alanovo prihvaćanje života u beskućništvu, odnosno svojevrsna spontanost kao obilježje njegova "putovanja" kroz beskućništvo, također se može razumjeti kao produžetak ranijih osjećaja "odbačenosti", niskih očekivanja i nedostatka snažnijih obiteljskih, rodbinskih, prijateljskih i poslovnih odnosa. Za razliku od toga, Markovo i Minjino suočavanje s beskućništvom obilježeno je jasnom sviješću o gubitku društvenih mreža koje su imale značajnu ulogu u njihovu prethodnom životu, što je pratio osjećaj odbačenosti i nelagode, koji je u Minjinu slučaju bio toliko snažan da je potaknuo preseljenje u potpuno nepoznati grad, u kojemu je nekoliko godina, bez mogućnosti ostvarivanja osnovnih socijalnih prava, živio na ulici potpuno prepušten samom sebi.

Bez obzira na različitost individualnih životnih trajektorija ove trojice muškaraca prije i tijekom življenja u beskućništvu, zajednička dodirna točka njihovih iskustava jest kontinuirano stvaranje kreativnih angažmana kojima nastoje učiniti vlastite živote podnošljivima i boljima – od toga da doslovno prežive na dnevnoj bazi, do stvaranja dugoročnijih "strategija", ma koliko one, uslijed "svakodnevne usidrenosti u patnju", bile prožete sviješću o "neizvjesnom rezultatu tih nastojanja" (Mattingly 2010: 6) i obilježene kontingencijom. Kod Marka i Alana to, primjerice, prepoznajemo u odlukama da se smjeste u prihvatilište za beskućnike, ali da istodobno izbjegavaju boravak u njemu tijekom dana, provodeći vrijeme u šetnjama obilježenima težnjom za upoznavanjem ljudi izvan "beskućničkog miljea" te kroz rad. To se u konačnici odrazilo i na "lakoću" s kojom su prihvatili izbacivanje iz prihvatilišta, kojim je započeo proces njihova izlaska iz beskućništva. I Minjin proces izlaska iz beskućništva naizgled je spontan i, kako je sam znao naglasiti tijekom razgovora, "rezultat sretnih okolnosti", no iznimno je važno u razumijevanju tih okolnosti na umu imati sve ono što je, počevši od odluke o preseljenju u nepoznati grad, činio kako bi preživio i očuvao vlastitu viziju dostojanstvenog života u izrazito nesigurnim uvjetima (primjerice, ranojutarnje buđenje, sakupljanje i prodaja plastične ambalaže, prehrana, žicanje, kontrola odnosa s drugim stanarima ruine, zaposjedanje male prostorije, upoznavanje građana na ulici i gradnja odnosa s njima itd.).

Kada je riječ o procesima njihova izlaska iz beskućništva, važno je naglasiti činjenicu da su se svi oni, iako vođeni različitim razlozima, nastojali što je moguće više distancirati od većine drugih osoba koje žive u beskućništvu, dakako, u skladu s mogućnostima i konkretnim okolnostima njihova života u beskućništvu. Teško je sa sigurnošću ustanoviti jesu li njihovi poticaji za distanciranje bili vezani uz (iskustvom stečenu?) pretpostavku

¹² U skladu je to i s istraživanjima koja pokazuju da su mladi koji izlaze iz tog oblika skrbi ranjivi, nesigurni i nezadovoljni razinom podrške koju dobivaju u tom procesu (usp. Živković i Rajhvajn Bulat 2023).

da stvaranje jačih društvenih odnosa s drugim osobama u beskućništvu otežava proces izlaska iz te situacije (usp. npr. Šikić-Mićanović i Greiner 2025: 410; Osborne 2002) ili je, što je vjerojatnije, distanciranje posljedica suptilnih procesa usporedbe posredstvom kojih strah od "moralnog neuspjeha" (Gerrard i Farrugia 2016: 280) koji se javlja pri pogledu na druge osobe u beskućništvu potiče procese "redefiniranja sebe" – kao nekoga tko se ne uklapa ili ne želi uklopiti u prevladavajuću, stereotipiziranu i stigmatiziranu sliku beskućnika (usp. Desjerlais-deKlerk 2017).

Kod Marka i Alana to se primarno očituje u činjenici da nikada nisu smatrali sebe "pravim beskućnicima", što na prvi pogled sugerira da se njihovo distanciranje temelji isključivo na "mjestu spavanja", što je i u nekim istraživanjima prepoznato kao jedan od ključnih kriterija "hijerarhije beskućništva".¹³ Međutim, iz njihovih kazivanja, osobito Markova, razvidno je da se osjećaj da nisu "pravi beskućnici" rasplinio ulaskom u prihvatilište, gdje su – suočivši se s pravilima na koja nisu bili navikli i s drugim stanarima – spoznali da oni ustvari, iz perspektive osoblja i drugih stanara, predstavljaju tek brojku te da, slijedom toga, jesu "pravi beskućnici".¹⁴ Raskorak između njihove samopercepcije i homogenizirajuće slike beskućništva s kojom se nisu željeli poistovjetiti ("dno dna", "narkomani", "alkoholičari"), a koji je pratilo i strahovanje da se u tu sliku utope ("Il ćeš se dignut ili potonuti do kraja, počet se drogirat ili postat alkoholičar"), potaknuo ih je na osmišljavanje strategija distanciranja od drugih stanara prihvatilišta koje su podrazumijevale, odnosno uvelike bile vođene i pokušajima kolikog-tolikog održavanja slike o sebi kao nekome tko nije "pravi beskućnik" (izbjegavanje boravka u prihvatilištu tijekom dana, potraga za poslom i za "normalnim" ljudima).

Za razliku od Marka i Alana, koji su se od onih s kojima se nisu željeli poistovjetiti distancirali fizičkim udaljavanjem, Minja je, iako duboko "šokiran" atmosferom u ruini koju je odabrao za smještaj ("alkoholizam", "agresija"), zbog vlastite sigurnosti i nužnosti dijeljenja resursa (mjesto za spavanje, napadi huligana; usp. Hill 2003: 133–134), bio prisiljen održavati određenu razinu fizičke blizine i uspostaviti prihvatljiv odnos s ljudima s kojima se nije želio poistovjetiti. Istovremeno je bio svjestan opasnosti koju bi prepuštanje zatečenom načinu života u ruini nosilo ("ako se počnem družiti s njima gotov sam") te je tražio načine da se od ostalih stanara ruine udalji, odnosno da im, prema potrebi, bude i blizu i daleko ("kako da budem tu, a da ne budem s njima").

Osim što potvrđuje njegovu svijest o potencijalno negativnom utjecaju ulaska u čvršće odnose s drugim osobama u beskućništvu (usp. Šikić-Mićanović i Greiner 2025: 410), Minjino manevriranje između blizine i udaljenosti, baš kao i ostale aktivnosti u koje se na

¹³ Pritom se smatra da se na dnu "hijerarhije" (Boydell prema Desjerlais-deKlerk 2017: 4) nalaze osobe koje spavaju na ulici, u parkovima, pod mostovima i slično, dok su na vrhu oni u potpomognutom smještaju. Kao dodatni kriterij u uspoređivanju često se uzima i korištenje supstanci ili alkoholiziranje, jer se prema tim pokazateljima procjenjuje koliko dobro netko upravlja svojim životom (Desjerlais-deKlerk 2017).

¹⁴ To je u skladu s istraživačkim spoznajama koje pokazuju da odluka o korištenju usluga za beskućnike nije jednostavna: za mnoge predstavlja svojevrsnu "granicu", čijim prelaskom prihvaćaju "ulogu" beskućnika i sve ono što se uz nju u javnosti uglavnom vezuje (usp. Osborne 2002: 45).

svakodnevnoj razini upuštao – ne samo kako bi preživio nego i kako bi održao vlastitu viziju dostojanstvenog života – otvaraju mogućnost da o njima razmišljamo kao o mehanizmima posredstvom kojih je on, uz sadašnjost, do određene mjere “kontrolirao” i vlastitu budućnost (Hill 2003).

Pitanje kontrole sadašnjosti i budućnosti, odnosno pokušaja osmišljavanja “života vrijednog življenja” (Mattingly 2010: 6), osobito je zanimljivo ako pokušamo ustanoviti i usporediti načine na koje su tome procesu pristupali Marko i Alan – koji su, životom u prihvatilištu, imali osigurane osnovne uvjete za preživljavanje (krevet, grijanje, obrok, higijena) – te, s druge strane, Minja, koji je na dnevnoj bazi morao poduzimati manje ili više zahtjevnih radnji kako bi si osigurao iste osnovne uvjete. Naime, institucionalni smještaj osoba u beskućništvu obično se smatra važnim korakom u njihovu izlasku iz te situacije (usp. npr. Glasser i Bridgman 1999), a svijest o prednostima takvog smještaja u usporedbi sa životom na ulici utkana je i u Markovo i Alanovo kazivanje. Alan, štoviše, trenutak ulaska u prihvatilište povezuje sa “spašavanjem vlastitog života” i eksplicitno ga spominje u kontekstu “početka izlaska iz beskućništva”. Međutim, njihovi iskazi sugeriraju da se pozitivno vrednovanje institucionalnog smještaja temelji isključivo na zadovoljenju osnovnih životnih potreba, dok opći dojam života u prihvatilištu izražavaju usporedbama sa “zatvorom”, odnosno “Auschwitzom”, naglašavajući pritom ponajprije, uz teškoće suživota s drugim korisnicima, problem odnosa s osobljem. Kako se može zaključiti iz dijelova njihovih iskaza, ti odnosi uključuju različite oblike kontrole i iskazivanja moći, koji su često “nevidljivi” i “suptilni” (usp. Johnsen et al. 2018; Šikić-Mičanović i Greiner 2025). U tom smislu, Alanovo odbijanje ponuđenog posla, kao i Markovo zaključavanje u sobu, eklatantni su primjeri pokazivanja autoritativne pozicije osoblja, koja, između ostaloga, podrazumijeva pretpostavku da osoblje određuje relevantnost pojedinih tema i problema i vrijeme za njihovo rješavanje, kao i da percepciju “korisnika” o problemima koji ga tište i eventualnim načinima njihova rješavanja uglavnom ne poima kao vjerodostojnu i “ozbiljnu” (usp. Mik-Meyer 2021: 74–75). Uz to, kako sugerira Alanov slučaj odbijanja posla, nerijetko ide i pretpostavka da “prosjaci ne mogu birati”, unatoč zdravorazumskom stavu korisnika da ne želi biti iskorišten i da mu posao koji radi treba osigurati zadovoljavajuća primanja, što je bio temelj njegova odbijanja (usp. Hodgetts et al. 2005: 44). Osim što ovi primjeri svjedoče autoritativnoj poziciji osoblja, Alanova i Markova reakcija na manifestaciju moći koja ide uz spomenutu poziciju može se razumjeti i kao pokazatelj njihovih nastojanja da ne (p)ostanu pasivni primatelji pomoći, već da pokušaju preuzeti određenu kontrolu nad vlastitim životima (usp. Barker 2013). Gledamo li u tom svjetlu njihove dnevne “bjegove” iz prihvatilišta, može se, pomalo paradoksalno, zaključiti da je autoritativna pozicija osoblja – koja u konkretnom kontekstu, čini se, uvelike odudara od institucionalne skrbi kakvu se u studijama o beskućništvu priželjkuje kao onu koja potencijalno vodi k izlasku iz tog statusa (usp. Glasser i Bridgman 1999) – združena s negativnim odnosom prema ostalim stana-rima prihvatilišta imala pozitivan utjecaj na proces njihova izlaska iz beskućništva. U tim su “bjegovima” Marko i Alan manje (Marko) ili više (Alan) spontano upoznavali i postupno gradili odnose drukčije od onih koji su obilježavali život u prihvatilištu, a koji su se pokazali

važnima u procesu njihova izlaska iz beskućništva. Alanu se kroz te odnose potvrdilo, primjerice, uvjerenje da ima pravo pregovarati o poslovima koji mu se nude i birati posao u skladu sa svojim očekivanjima. Za razliku od relativne spontanosti Alanovih "bjegova" (najbliže selo), Marko je te aktivnosti planirao s puno više pažnje. To je ponajprije bilo vezano uz njegovu snažnu potrebu distanciranja od beskućničkog "identiteta" te održavanja predodžbe da on nije "pravi beskućnik". Iz te je perspektive moguće razumjeti zašto je za "bjegove" birao dijelove grada "u koje beskućnici rijetko zalaze" i zašto je za prvi kontakt s nepoznatim ljudima odabrao "žicanje" hrane. Naime, premda njegov opis onoga što je tamo činio u širem smislu spada u "prosjačenje", ipak odudara od klasičnog viđenja prosjačenja koje se uobičajeno veže uz beskućnike (primjerice, zaustavljanje ili obraćanje ljudima na ulici, uglavnom u centru grada, i iskanje novca i cigareta). No, čini se da su njegovi izbori – uz pretpostavku da će ljudi od kojih traži pomoć, zbog nenaviknutosti na ovakve situacije, lakše odgovoriti na njegove molbe – u usporedbi s klasičnim prosjačenjem, bili potaknuti i uvjerenjem da će tako barem donekle moći kontrolirati sram i nelagodu vezanu uz prosjačenje s obzirom na to da ta aktivnost predstavlja najvidljiviji oblik *autanja* osoba u beskućništvu (Lenhard 2021). Bez obzira na to jesu li spomenuti ili drugi pothvati koje su Alan i Marko poduzimali bili planirani ili spontani, važno je istaknuti da se činjenica da su bili smješteni u prihvatilištu doima kao važan čimbenik, ne samo u kontekstu "otpora" uvjetima života u instituciji, o kojem je ranije bilo riječi, nego i s gledišta viška slobodnog vremena koji obilježava život u takvim institucijama (usp. Družić Ljubotina et al. 2022). Takva se atmosfera "zaglavljenosti u prostoru lišenom značenja i svrhe" (O'Neil 2014: 21) ili, Alanovim riječima, dosade, kako pokazuju neka istraživanja, prepoznaje kao pogodna za refleksiju koja podrazumijeva da se učini "korak unatrag" kako bi se osvijestila vlastita pozicija, procijenili aktualni problemi i želje za budućnost te u skladu s time potaknulo djelovanje u cilju njihova ispunjenja (usp. Laidlaw prema Lenhard 2022: 151). Djelomično tome svjedoče i Markove riječi: "Kad po noći legneš, ti ne spavaš. To je hobotnica. Ti samo toneš. Ja sam odlučio biti borac. Je, teško je bilo, užasno, ali rekao sam sebi, ako si mogao [naziv gardijske brigade] proći sve što si prošao možeš i ovo, nije to ništa u usporedbi s onim što si u ratu prošao."

Premda se može činiti da život na ulici – zbog toga što od pojedinca zahtijeva da si osigura osnovne uvjete za preživljavanje (koji su onima u institucionalnom smještaju osigurani) te stoga predmnijeva gotovo stalnu fizičku aktivnost – ne ostavlja puno prostora za razvoj dosade koja bi potaknula refleksiju, Minjino kazivanje govori tome usuprot, odnosno uprizoruje dosadu i refleksiju kao "podtekst" niza aktivnosti koje je poduzimao živeti na ulici (usp. O'Neill 2014: 21), što se možda najbolje razaznaje u načinu na koji iznosi "misao vodilju" svoga života u beskućništvu:

Mnogi mi kažu da me bog vodio. Ja kažem: "Mene je bijes vodio!" Ja sam bijesan bio što sam u toj situaciji, bijesan na samog sebe, ali nisam prihvatio i nije me to [slomilo].

lako navedene riječi mogu upućivati na to da je Minja odbijao prihvatiti činjenicu da živi na ulici, odnosno u beskućništvu, promatramo li ih u kontekstu cjeline njegova iskaza, postaje

razvidno da je naglasak primarno na isticanju važnosti održavanja volje da tu situaciju promijeni, to jest da nadvlada vlastito beskućništvo. Štoviše, Minja se, za razliku od Marka i Alana, do određene razine "identificirao s ulogom beskućnika" (Osborne 2002: 46) te osvijestio manjak resursa, odnosno ograničene kapacitete za djelovanje koje ta "uloga" nosi: "Ako pada kiša i ako imam kapuljaču, stavit ću je i pokrit ću se, a ako nemam, pokisnut ću. I to ti je to. Ne filozofiram previše, prihvatilo sam to." U skladu s time treba promatrati sve naizgled obične i nevažne rituale kojima je davao ritam svome dnevnom preživljavanju i istovremeno, lišen mogućnosti da učini neki značajniji pomak, u procesu produljenog i neizvjesnog čekanja manevrirao osjećajima sumnje, nade, strpljenja i neizvjesnosti kojima je taj proces neminovno obilježen (usp. npr. Bandak i Janeja 2018). Posebno su zanimljivi postupci kojima je malu, drugim stanarima nevidljivu prostoriju na vrhu ruine u kojoj je živio postupno pretvarao u dom tako što je osnovnim predmetima (karton za spavanje, jakna za prekrivanje, kanta za smeće kao peć, vreće za smeće kao vrata itd.) dodavao i one u čiju je nabavku trebalo uložiti više truda (plinsko kuhalo, posuda za kuhanje kave, kava, mali bor), koji su mu bili važni kao simbol "normalnosti". Premda fizički teško dostupna (vatrogasne stube), neuredna (prašina, štakori) i obilježena nesigurnošću i krhkošću (mogućnost urušavanja, otkrivanja od strane drugih stanara ruine, devastacije itd.), ta je prostorija Minji, kako se može zaključiti iz riječi i gesti kojima ju je opisivao, služila kao utočište, odnosno mjesto koje mu je, unatoč svim ograničenjima i nedostacima, nudilo određenu kontrolu (Douglas prema Lenhard 2022: 29), ne samo nad prostorom nego i nad vlastitim životom, i gdje se mogao osjećati kao da je "doma". To je u skladu sa spoznajama iz istraživanja beskućništva koja, fokusirajući se na prakse stvaranja doma na ulici te kritički preispitujući društveno prihvaćene konceptualizacije doma, naglašavaju osjećaje, prakse, rutine i međuljudske odnose kao elemente presudne za ideju doma (Schneider 2022; Samanani i Lenhard 2023).

Važno je, pokušamo li ustanoviti i usporediti značajke Minjina, Markova i Alanova stvaranja ili zamišljanja doma u beskućništvu, naglasiti da se prihvatilišta za beskućnike i slične institucije uobičajeno smatraju bližima društveno prihvatljivim poimanjima doma negoli su to alternativne verzije doma, što se odražava i u činjenici da je društvo, slijedom toga, sklonije pomoći onima koji su postali dijelom sustava time što su ulaskom u takve institucije zapravo prihvatili vlastitu "kategorizaciju" sebe kao beskućnika (Veness 1993). Međutim, kako se to pokazalo u Alanovu i Markovu primjeru, ono što društvo nudi (smještaj, prehrana, higijena i sl.) podrazumijevalo je i djelomično odricanje od slobode (pravila ponašanja, suživot s drugim korisnicima, odnos s osobljem itd.). Za razliku od toga, Minjina isključenost iz takvog (formalnog) sustava pomoći nudila mu je slobodu da, unatoč svekolikoj neizvjesnosti i nesigurnosti, svoju svakodnevnicu pokuša organizirati u skladu s vlastitim viđenjem života vrijednog življenja, da se angažira u postizanju sitnih zadovoljstava koja su mu pomagala u nošenju sa situacijom u kojoj se zatekao, ukratko, da učini svoj život boljim, što se manifestiralo i u pretvaranju dijela ruine u vlastiti dom. Tu su slobodu, ili nadomjestak za nju, Marko i Alan tražili u dnevnim "bjegovima" iz prihvatilišta. Stoga se, kada je riječ o procesima stvaranja doma u beskućništvu, može reći da im je život u prihva-

tilištu ipak bio koristan: naime, iz kazivanja je moguće zaključiti kako se njihova koncepcija "idealnog doma" mogla temeljiti upravo na onome čemu je život u prihvatilištu negacija. Drukčije govoreći, život u prihvatilištu omogućio im je stvaranje onoga što se u literaturi katkad naziva "ne-domom", a odnosi se na prostore koje osobe u beskućništvu mentalno i emotivno stvaraju kao nešto između doma i beskućništva, što im pomaže da prevladaju teškoće svakodnevnog života podvrgnutog pravilima, ali i da osmisle prihvatljive projekcije vlastite budućnosti (Veness 1993). Iz te perspektive, Markova i Alanova stremjenja prema onome što su, pretpostavka je, tijekom boravka u prihvatilištu zamišljali kao idealan dom podrazumijevala su, prije svega, prostor slobode. Vidljivo je to, primjerice, u Markovu opisu doživljaja prvog spavanja u vlastitom stanu ("Na golom parketu sam spavao. Dovoljno mi je bilo to i što dišem"), kao i u njegovu inzistiranju da stan uredi onako kako sam želi, baš kao i u Alanovoj još uvijek prisutnoj potrazi za boljim poslom, ali vođenoj oprezom i sviješću o mogućnosti "skliznuća" u beskućništvo ("Ja to nikad više ne bih mogao"). Konačno, to se očituje i u odluci sve trojice muškaraca da vlastito iskustvo beskućništva iskoriste u (ne)formalnom pomaganju osobama koje žive u beskućništvu.

Premda aktivnosti koje su ova trojica muškaraca poduzimala na dnevnoj bazi – bilo da je riječ o onima usmjerenima na održavanje života ili o onima usputnima, poput hodanja, razgovora, prosjačenja i sličnog, i bez obzira na to jesu li potaknute prihvaćanjem ili otporom prema "ulozi" koju su (djelomično) prihvatili ili su je osjećali nametnutom – nisu nužno podrazumijevale svijest o budućnosti koja bi utjecala na njihovo usmjeravanje, te je aktivnosti moguće poimati i kao "preduvjete" da se budućnost, koju su strpljivo čekali, uopće dogodi. U tom su procesu čekanja, usredotočeni na sadašnjost, preživljavali, a istovremeno su, manje ili više "strateški", nastojali svoje živote učiniti boljima te, koristeći prošlost kao inspiraciju, a budućnost kao orijentaciju, osmišljavali vlastitu ideju "idealnog doma" (Lenhard 2021, 2022), čijem su stvaranju još uvijek posvećeni. Važno je, pritom, na tragu promišljanja Joela Robbinsa (prema Lenhard 2022: 17), imati na umu da je ideja "idealnog", baš kao i poimanje dobrog ili boljeg života, ovisna o perspektivi iz koje ga promatramo.

LITERATURA I IZVORI

- Abu-Lughod, Lila. 1991. "Writing against Culture". U *Recapturing Anthropology. Working in the Present*. Richard G. Fox, ur. Santa Fe: School of American Research Press, 137–162.
- Bandak, Andreas i Manpreet K. Janeja. 2018. "Introduction. Worth the Wait". U *Ethnographies of Waiting. Doubt, Hope and Uncertainty*. Manpreet K. Janeja i Andreas Bandak, ur. London: Routledge, 1–39. <https://doi.org/10.4324/9781003085317-1>
- Barker, Justin David. 2013. "Negative Cultural Capital and Homeless Young People". *Journal of Youth Studies* 16/3: 358–374. <https://doi.org/10.1080/13676261.2012.718434>
- Bežovan, Gojko, Danijel Baturina i Marko Horvat. 2023. "Evolucija i evaluacija stanja socijalnih prava beskućnika u Hrvatskoj". *Kriminologija i socijalna integracija* 31/1: 55–77. <https://doi.org/10.31299/ksi.31.1.3>

- Buljan, Petra. 2024. "Nevjerojatna izjava ministra Primorca. 'U Hrvatskoj nisam vidio prosjake ni beskućnike'". Dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/ministar-marko-primorca-rekao-je-da-on-prosjake-i-beskućnike-u-hrvatskoj-nije-vidio---873480.html> (pristup 8. 12. 2024.).
- Caton, Carol, Boanerges Dominguez, Bella Schanzer, Deborah S. Hasin, Patrick E. Shrout, Alan Felix, Hunter McQuiston, Lewis A. Opler i Eustace Hsu. 2005. "Risk Factors for Long-term Homelessness. Findings from a Longitudinal Study of First-time Homeless Single Adults". *American Journal of Public Health* 95/10: 1753–1759. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2005.063321>
- Chamberlain, Chris i Guy Johnson. 2013. "Pathways into Adult Homelessness". *Journal of Sociology* 49/1: 60–77. <https://doi.org/10.1177/1440783311422458>
- Clapham, David. 2003. "Pathways Approaches to Homelessness Research". *Journal of Community and Applied Social Psychology* 13/2: 119–127. <https://doi.org/10.1002/casp.717>
- Darling, Jonathan. 2014. "Emotions, Encounters and Expectations. The Uncertain Ethics of 'the Field'". *Journal of Human Rights Practice* 6/2: 201–212. <https://doi.org/10.1093/jhuman/huu011>
- Desjerlais-deKlerk, Kristen. 2017. "Identity in Transition. How Formerly Homeless Individuals Negotiate Identity as They Move into Housing". *Journal of Social Distress and the Homeless* 27/5: 1–10. <https://doi.org/10.1080/10530789.2017.1379720>
- Družić Ljubotina, Olja. 2012. "Koliko (ne)znamo o beskućništvu?". U *Beskućništvo. Pogled iz različitih perspektiva*. Olja Družić Ljubotina, ur. Zagreb: Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom, 15–28.
- Družić Ljubotina, Olja, Marijana Klekečki Radović i Jelena Ogresta. 2016. *Slika podrške beskućnicima u Hrvatskoj*. Zagreb: Gradski ured za socijalnu zaštitu.
- Družić Ljubotina, Olja, Marijana Klekečki Radović i Jelena Ogresta. 2022. "Kvaliteta usluga za beskućnike iz perspektive korisnika prihvatilišta i prenoćišta". *Bogoslovska smotra* 92/4: 697–726. <https://doi.org/10.53745/bs.92.4.4>
- Etički kodeks. 2013. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo. Dostupno na: <https://hrvatskoetnologodruštvo.hr/o-nama/etički-kodeks/> (pristup 10. 4. 2025.).
- Farrugia, David i Jessica Gerrard. 2016. "Academic Knowledge and Contemporary Poverty. The Politics of Homelessness Research". *Sociology* 50/2: 267–284. <https://doi.org/10.1177/0038038514564436>
- Fitzpatrick, Suzanne, Peter Kemp i Susanne Klinker. 2000. *Single Homelessness. An Overview of Research in Britain*. Bristol: The Policy Press.
- Forsey, Martin Gerard. 2010. "Ethnography as Participant Listening". *Ethnography* 11/4: 558–572. <https://doi.org/10.1177/1466138110372587>
- Gerrard, Jessica i David Farrugia. 2015. "The 'Lamentable Sight' of Homelessness and the Society of the Spectacle". *Urban Studies* 52/12: 2219–2233. <https://doi.org/10.1177/0042098014542135>
- Glasser, Irene i Rae Bridgman. 1999. *Braving the Street. The Anthropology of Homelessness*. New York, Oxford: Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781571810960>
- Gounis, Kostas. 1996. "Urban Marginality and Ethnographic Practice. On the Ethics of Fieldwork". *City & Society* 8/1: 108–118. <https://doi.org/10.1525/ciso.1996.8.1.108>
- Hill, Ronald Paul. 2003. "Homelessness in the US. An Ethnographic Look at Consumption Strategies". *Journal of Community and Applied Social Psychology* 13: 128–137. <https://doi.org/10.1002/casp.718>
- Hodgetts, Darrin, Andrea Cullen i Alan Radley. 2005. "Television Characterizations of Homeless People in the United Kingdom". *Analyses of Social Issues and Public Policy* 5/1: 29–48. <https://doi.org/10.1111/j.1530-2415.2005.00054.x>
- Johnsen, Sarah, Suzanne Fitzpatrick i Beth Watts. 2018. "Homelessness and Social Control. A Typology". *Housing Studies* 33/7: 1106–1126. <https://doi.org/10.1080/02673037.2017.1421912>

- Kanazir, Ana. 2024. "Hrvatska mreža za beskućnike. 'Na ulici je sve više primatelja nacionalne naknade ili najniže mirovine'". Dostupno na: <https://www.mirovina.hr/price/hrvatska-mreza-za-beskućnike-na-ulici-je-sve-vise-primatelja-nacionalne-naknade-ili-najnize-mirovine/> (pristup 9. 12. 2024.).
- Lenhard, Johannes. 2021. "The Hopeful Labour of Begging. Homeless People's Struggles for a Better Life in Paris". *Environment and Planning D. Society and Space* 39/5: 792–809. <https://doi.org/10.1177/02637758211005443>
- Lenhard, Johannes. 2022. *Making Better Lives. Hope, Freedom and Home-Making among People Sleeping Rough in Paris*. New York, Oxford: Berghahn Books. <https://doi.org/10.1515/9781800733688>
- Mattingly, Cheryl. 2010. *The Paradox of Hope. Journeys through a Clinical Borderland*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520948235>
- Mik-Meyer, Nanna. 2021. "Sensitizing Concepts in Studies of Homelessness and Disability". U *Doing Human Service Ethnography*. Katarina Jacobsson i Jaber Gubrium, ur. Bristol: The Policy Press, 67–82. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1sfsdm39>
- O'Neill, Bruce. 2014. "Cast Aside. Boredom, Downward Mobility, and Homelessness in Post-Communist Bucharest". *Cultural Anthropology* 29/1: 8–31. <https://doi.org/10.14506/ca29.1.03>
- Osborne, Randall E. 2002. "'I May be Homeless, But I'm Not Helpless'. The Costs and Benefits of Identifying with Homelessness". *Self and Identity* 1/1: 43–52. <https://doi.org/10.1080/152988602317232795>
- Pučka pravobraniteljica. 2024. "Ignoriranje problema. Godine bez pomaka u skrbi za beskućnike". Dostupno na: <https://www.ombudsman.hr/hr/ingoriranje-problema-godine-bez-pomaka-u-skrbi-za-beskućnike/> (pristup 14. 11. 2024.).
- Pučka pravobraniteljica. 2024a. *Izviješće 2023. Socijalna skrb. Siromaštvo i ljudska prava*. Dostupno na: <https://www.ombudsman.hr/hr/socijalna-skrb-siromastvo-i-ljudska-prava-2023/#beskućnici> (pristup 14. 11. 2024.).
- Rivero Jiménez, Borja, David Conde-Caballero i Lorenzo Mariano Juárez. 2021. "Loneliness among the Elderly in Rural Context. A Mixed-method Study Protocol". *International Journal of Qualitative Methods* 20: 1–9. <https://doi.org/10.1177/1609406921996861>
- Robbins, Joel. 2013. "Beyond the Suffering Subject. Toward an Anthropology of the Good". *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 19/3: 447–462. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.12044>
- Rosenthal, Rob. 1991. "Straighter From the Source. Alternative Methods Of Researching Homelessness". *Urban Anthropology and Studies of Cultural Systems and World Economic Development (Ethnographic Perspectives on Homelessness)* 20/2: 109–126.
- Samanani, Farhan i Johannes Lenhard. 2023. "House and Home". U *The Open Encyclopedia of Anthropology*. Felix Stein, ur. Dostupno na: <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/house-and-home> (pristup 18. 1. 2025.).
- Schneider, Luisa T. 2022. "'My Home is My People'. Homemaking among Rough Sleepers in Leipzig, Germany". *Housing Studies* 37/2: 232–249. <https://doi.org/10.1080/02673037.2020.1844157>
- Šegota, Josip. 2009. *Beskućnik. Pet godina na dnu Zagreba*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Šikić-Mičanović, Lynette. 2010. "Homelessness and Social Exclusion in Croatia". *European Journal of Homelessness* 4: 49–68.
- Šikić-Mičanović, Lynette. 2012. "Beskućništvo u Hrvatskoj. Pregled rezultata kvalitativnog istraživanja". U *Beskućništvo. Pogled iz različitih perspektiva*. Olja Družić Ljubotina, ur. Zagreb: Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom, 31–41.
- Šikić-Mičanović, Lynette, Suzana Sakić i Stephanie Stelko. 2020. "Kvaliteta usluga za beskućnike. Prikaz trenutnog stanja i izazova u Hrvatskoj". *Revija za socijalnu politiku* 27/3: 233–248. <https://doi.org/10.3935/rsp.v27i3.1693>

- Šikić-Mičanović, Lynette i Paula Greiner. 2025. "If I Get an ID Card then Maybe I Might Be Able to Find a Job and Move Forward...". Barriers to Exiting Homelessness in Croatia". *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 44/2: 395–418. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0693>
- Thrift, Nigel. 2003. "Practising Ethics". U *Using Social Theory. Thinking Through Research*. Michael Pryke, Gillian Rose i Sarah Whatmore, ur. London: Sage, 105–121. <https://doi.org/10.4135/9780857020253.n6>
- Veness, April R. 1993. "Neither Homed Nor Homeless. Contested Definitions and the Personal Worlds of the Poor". *Political Geography* 12/4: 319–340. [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(93\)90044-8](https://doi.org/10.1016/0962-6298(93)90044-8)
- Vukušić, Ana-Marija. 2024. "Isplati li se čekati? Dileme o istraživačkoj produktivnosti". U *Istraživači na neutabanim stazama*. Melanija Belaj, Jelena Ivanišević, Reana Senjković i Ana-Marija Vukušić, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 251–267.
- Vukušić, Ana-Marija i Melanija Belaj. 2024. "Mi smo vama nešto ko zamorčiči, jel? O etičkim i metodološkim dilemama istraživanja beskućništva". *Studia ethnologica Croatica* 36/1: 311–339. <https://doi.org/10.17234/SEC.36.15>
- Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira. 2023. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/279/Zakon-o-prekr%C5%A1ajima-protiv-javnog-reda-i-mira> (pristup 27. 7. 2024.).
- Živković, Lorena i Linda Rajhvajn Bulat. 2023. "Potrebe i strategije suočavanja mladih koji su izašli iz alternativne skrbi". *Kriminologija i socijalna integracija* 31/1: 3–31. <https://doi.org/10.31299/ksi.31.1.1>

"I DECIDED TO BE A FIGHTER": A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF ESCAPING HOMELESSNESS

This article discusses a phenomenon that is insufficiently visible in the public sphere: escaping homelessness. It draws on the perception of the invisibility of homelessness in the public political context, as well as on the efforts of institutions and scholarly research to institute changes, particularly in social policy responses to these issues. Presenting three experiences of homelessness and processes of escaping it, the author – guided by the assumptions of the "anthropology of the good" – focuses on individual survival strategies, specifically a series of ambivalences that permeate life in homelessness, as well as on some ways of facing them when escaping homelessness. Such an approach emphasizes the heterogeneity of homelessness experiences, which is often overlooked in public perception and in numerous studies. As a result, the article opens up a space for the recognition, reflection, appreciation, and evaluation of individual life trajectories, as well as the individual strengths (and weaknesses) associated with them in various practices of public action guided by the broadly understood idea of "helping" this group of people.

Keywords: homelessness, escaping homelessness, ethnography of the individual, anthropology of the good